

Іван Абрамов

І ІСТОРІЇ
ТА КУЛЬТУРИ
СЕЛИЩА
ВОРОНІЖ

*Фольклорно-етнографічні
та краєзнавчі нариси*

СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ім. А.С. МАКАРЕНКА
ЛАБОРАТОРІЯ УКРАЇНСЬКОГО ФОЛЬКЛОРУ
НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ІМ. Т.Г. ШЕВЧЕНКА

Серія «Пам'ятки фольклористичної думки Сумщини»
Випуск 1

До 830-річчя селища Вороніж

Іван АБРАМОВ

З історії
та культури
селища
Вороніж

Фольклорно-етнографічні
та краєзнавчі нариси

Суми
Видавництво «МакДен», 2007

ББК 63.3(4Укр)
А16

Видання здійснене за сприяння селищного голови смт. Вороніж
Валерія Юхимовича Ястребова
та фінансової підтримки
Миколи Михайловича Московки (м.Шостка)

Упорядкування, передмова і примітки **С.В.П'ятаченка**

Рецензенти: доктор філолог. наук, проф. **С.В.Мишанич**
канд. філолог. наук., доцент **О.М.Волкова**

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради Сумського
державного педагогічного університету ім. А.С.Макаренка

Автор-упорядник висловлює щирю подяку за допомогу в доборі
матеріалу та підготовці його до друку *Н.Г.Гордієнко (Київ),*
Н.В.Литвинчук (Київ), М.В.Остапенко (Суми), О.І.Євтушенко
(Шостка).

Абрамов Іван

А16 З історії та культури селища Вороніж: Фольклорно-етнографічні та краєзнавчі нариси / Упорядкув., передм., приміт. С.В.П'ятаченка. – Суми, «Видавництво «МакДен», 2007. – 132 с.

ISBN 978-966-7222-66-6

До книги увійшли найзначніші фольклорно-етнографічні та краєзнавчі статті й нариси І.С.Абрамова (1874-1960), які він друкував протягом життя в періодичних виданнях.

Усі твори присвячені дослідженню народної культури та історії рідного авторові селища Вороніж Шосткинського району Сумської області, відомого далеко за межами області, як батьківщина П.О.Куліша.

Для всіх, хто цікавиться народною культурою та джерелами духовності українського народу.

ББК 63.3(4Укр)

ISBN 978-966-7222-66-6

© Упорядкування, передмова,
примітки С.В.П'ятаченка, 2007
© Видавництво «МакДен», 2007

...Усі старі пісні з не зовсім зрозумілими словами твердо тримаються в народній пам'яті, і зараз, як і сотні років тому, співаються в урочистих випадках селянського трудового життя. У цьому відношенні наш повіт, як давнішній рубіж України, може служити блискучим прикладом того, що словесність малоросійського народу жива і міцна, і що всі частушки і лакейські новітні пісні, штучно щеплені солдатчиною, втрачаються, як непридатне лушпиння, зникають, як хвилі і піна, аніскільки не зачіпаючи міцного народного ядра, могутньої товщі народної.

Іван Абрамов

**И.С.Абрамов
(1874-1960)**

«НА НИВІ РОЗУМУ НЕ МОЖНА НАМ ВІДСТАВАТИ»

Іван Абрамов стрімко увійшов в царину етнографічної науки на самому початку ХХ століття. Основним предметом його досліджень стала народна культура рідного йому містечка Вороніж Глухівського повіту (нині – Шосткинський район Сумської області). В періодичних виданнях Петербурга та Києва одна за одною з'являються його фольклорно-етнографічні статті та нариси: «Царь Максимилиан» (Святочная комедия)» (1904) «Черниговские малороссы. Быт и песни населения Глуховского уезда Черниговской губернии» (1905), «О колядках и щедривках в Черниговской губернии» (1906), «О курских саянах» (1906), «Деревенские очерки» (1907), «Старообрядцы на Ветке» (1907), «Пища покойникам у современных малороссов» (1907), «Как перестали убивать стариков в Малороссии» (1907), «Волынская сказка про жадного попа и бедного Кирика» (1908), «Что говорят забытые могилы» (1912) та ін. Цікавим також є його доробок пізніших років, над яким, щоправда, висів дамоклів меч цензури та переслідувань. Тому дослідження й публікації репресованого вченого були спорадичними й не мали широкого резонансу.

Історія фольклористики неодноразово переконувала нас у багатстві глухівської землі. Тут збирали народнопоетичні поклади та вивчали народну культуру І. Кульжинський, О.Маркович, С. Рклицький та М. Рклицький, А. Метлинський, П. Куліш, П. Чуйкевич, М. Маркевич, Д. Каменецький, І. Танський, П. Литвинова-Бартош, О. Малинка. Один лише Вороніж дав фольклорно-етнографічного матеріалу на грубий том. Безперечним засновником вивчення місцевої народної традиційної культури є уродженець Воронежа П.Куліш, рання проза якого має глибоке «воронізьке» коріння. Це такі твори, як «О том, от чего в местечке Воронеже высох Пешевцов став», «О том, что случилось с козаком Бурдюгом на зеленой неделе» (1840), «Огненный змей» (1841), «Циган» (1841) та «Коваль Захарко» (1843). Про них М. Зеров сказав: «Перші твори Куліша мають виразно етнографічний характер. Їхній зміст – народні перекази, місце дії – рідний Кулішеві Вороніж».

Місцевим звичаям та побуту присвятив свої праці «Малоросійське село» (1827) та «Містечко Вороніж» (1854)

І.Кульжинський, друкував воронізькі пісні П. Єфименко (1886), І. Антоненко передав свої записи до П т. «Колядок і щедрівок» В. Гнатюка (1914). Місцеві легенди надрукував у своїй збірці М. Шрамченко (1900). Проте найбільш послідовним у своїй увазі до воронізького фольклору виявився І.Абрамов, який репрезентував місцеву культуру на широкому національному тлі. На його праці відгукнулись схвальними рецензіями провідні науковці Петербурга, Києва, Львова.

Народився Іван Спиридонович Абрамов 20 червня 1874 року у Воронежі в багатодітній родині ремісника-покривельника. Батько його був відставним військовослужбовцем і походив з тульських міщан, мати була колишньою кріпачкою місцевого поміщика Чуйкевича.

Початкові знання Іван Абрамов здобув у місцевій школі, про яку пізніше написав: «Я пам'ятаю, як багато у нас було витрачено часу і сил тільки тому, що навчання велося чужою нам російською мовою, по чужим російським підручникам». Наступним етапом його освіти стала Воздвиженська сільсько-господарська школа, заснована поміщиком М.М.Неплюєвим. Спогади про навчання в цій школі та перебування в заснованому Неплюєвим Трудовому братстві пізніше лягли в основу нарису «В культурном скиту (Среди неплюевцев)», де автор викривав «моральну духоту» та деспотизм поміщика-мецената.

В 1892 році Іван Абрамов витримав екзамен на звання сільського вчителя і викладав спочатку у тому ж Воздвиженському, а згодом у селі Студенок Глухівського повіту. В 1895 році він вступив до Глухівського учительського інституту, після завершення якого отримав призначення до Рівного, де з 1898 року викладав у міському двокласному училищі. З 1900 року Абрамов вже у Петербурзі, де продовжив шкільну педагогічну роботу та з метою продовження освіти вступив до Археологічного інституту. Саме в Петербурзі повною мірою розкрився його науковий потенціал. Молодого вченого приймають 1909 року до Археологічного товариства, а 1914 року він стає дійсним членом Російського географічного товариства. За дорученням наукових центрів Іван Абрамов часто здійснює фольклорно-етнографічні поїздки, з яких повертається з цінними колекціями для столичних музеїв та науковими спостереженнями, які з'являються друком в пері-

одиці та окремими відбитками. Найчастіше його статті виходять друком на сторінках журналу «Живая старина». Абрамов був співробітником журналу «Народный учитель», де також друкувались його статті. Вдале одруження з купецькою вдовою, яка володіла книжковими лавками, дало можливість Абрамову відкрити книжкову лавку «Учитель». Зав'язались тісні стосунки з багатьма вченими, журналістами, видавцями, громадськими і політичними діячами. Одна з таких зустрічей переросла у довготривалі стосунки: видавець і журналіст В.Бонч-Бруевич, який в уряді Леніна зайняв посаду керуючого справами Ради народних комісарів, до останніх років життя Абрамова підтримував з ним зв'язки та листування. Є також дані про те, що Абрамов працював секретарем у голови Державної думи М.Родзянка, який у 1917 році очолив праву опозицію Тимчасового уряду. Ймовірно, цей факт і став причиною подальших утисків та репресій з боку більшовицької влади. Проте в 20-і роки Абрамов ще пробує працювати на ниві народознавства – служить в шкільно-педагогічній комісії Центрального бюро краєзнавства та в комісії з вивчення казки при Пушкінському домі, збирає етнографічні матеріали, предмети старовини, рукописи, друкує свої педагогічні та краєзнавчі розвідки в періодиці та окремими виданнями. Проте хвиля репресій 30-х років захоплює і його. Згідно вироку вченого було вислано на три роки до Тобольська, а після повернення заборонено жити в столиці та крупних містах. Наприкінці 30-х Абрамов повернувся до рідного Воронежа, де викладав у місцевій школі російську літературу, вів літературний гурток, займався народознавчою, археологічною та краєзнавчою роботою, залучав до неї учнів. Свої розвідки та спостереження друкував на сторінках місцевих газет, переважно шосткинської «Зорі». А також продовжував свої зв'язки з ленінградськими вченими, майже щорічно відвідував місто на Неві. Жив самотньо, мав велику бібліотеку, яку щедро надавав у користування своїм учням. У спогадах односельців він залишився високоосвіченою, інтелігентною та добропорядною людиною. Помер Іван Абрамов 3 травня 1960 року. Похований він у Воронежі на Нікольському кладовищі.

На жаль, на сьогодні ми не маємо жодного перевидання друкованих матеріалів вченого, його архів розпоршений,

фольклорно-етнографічні матеріали, які осіли в Пушкінському домі, ЦДАЛМ, Літературному музеї в Москві, ЦНБ ім. Вернадського НАН України, ІМФЕ ім. М. Рильського НАН України, не введені в науковий обіг та недоступні широкому загалові. Та й саме ім'я Івана Абрамова знають переважно лише його земляки, які дбайливо зберігають світлу пам'ять про свого земляка-подвижника.

Наукова спадщина вченого вповні репрезентує його фольклорно-етнографічні та краєзнавчі зацікавлення, а також педагогічну діяльність. Серед друкованих праць чільне місце займають його народознавчі публікації в петербурзьких часописах. Дебютував молодий учений у 1901 році розвідками «На родині Ушинського (Письмо из Черниговской губернии)», «Край Тараса Бульбы (История школьной экскурсии)» та розлогим нарисом «В культурном скиту (Среди неплюевцев)».

Позитивну реакцію викликала його публікація народної вистави, «святочної комедії» «Царь Максимилиан» в «Известиях отделения русского языка и словесности Императорской академии наук» (1904). В 1890-х роках з'явилося кілька записів цієї вистави, яка була відома від кінця XVIII ст. і користувалась виключною популярністю серед народу. Свій варіант Іван Абрамов записав зі слів воронізького козака Федора Левченка, який колись брав участь у цій виставі і виконував головну роль. «Водити царя» було однією з найлюбленіших різдвяних розваг воронізьких парубків. Здовго до Різдва вони готувались до вистави, збираючись у тих, у кого більша хата. «Цар Максимилиан» – парубок, який виконував головну роль, знав напам'ять усі «голоси». Найкращими виконавцями вважали тих, хто вмів співати, виступати «по-молодецьки» перед публікою. І. Абрамов зазначав: «В цій вельми популярній народній «кумедії» бере участь 19 хлопців, які зображають Царя Максимилиана, Адольфа-царського сина, Брамбеуса-ката, Максимку-ковалю, Скорохода, Дивицю, Старшого Богатиря, Молодшого Богатиря, діда Марка-гробокопателя, Лікаря, Гусарина, Чорного Арапа, Аніку-воїна, Змія-улана, Смерть, Жида Іцку, Цигана Івана і Короля Мамаю».

Актори вбирались в різні військові строї і ходили по хатах з виставою. Виконавці ставали гуртом, утворюючи хор, а

потім по черзі виступали. Крісло для «царя Максиміліана» слугувала табуретка або стілець. За виставу господарі розплачувались салом, ковбасами, іншими подарунками або ж грошима, які трупа ділила між собою.

Російський текст запозиченої вистави увібрав у себе значну кількість українізмів, склад персонажів та їх діалоги також мали свої відмінності у порівнянні з відомими варіантами цієї драми, відомої під більш повною назвою «Комедия о царе Максимилиане и непокорном сыне его Адольфе». Позитивну рецензію на цю публікацію видрукував «Исторический вестник» (1905).

Найбільший науковий успіх випав на долю наступного нарису «Черниговские малороссы. Быт и песни населения Глуховского уезда», який був надрукований у 1905 р. в журналі «Живая старина». Цього ж року робота вийшла окремою книжкою.

«Черниговские малороссы» – це народознавча пам'ятка, що відображає побут і пісні містечка Вороніж, знайомить читача з історією та культурою місцевого населення, одягом, весільним обрядом, колядками, щедрівками, іграми, народними прикметами, замовляннями та іншим фольклорним багатством.

У передмові І.Абрамов зазначав, що «матеріалом для цієї статті слугували мої особисті спостереження за життям населення Глухівського повіту, головним чином містечка Воронежа, знайомого мені з дитинства». А також значну кількість народних пісень записав за дорученням вченого його рідний брат Михайло.

Ця праця є синтетичною розвідкою, до якої увійшли історичні та археографічні дані, місцеві легенди, спостереження за особливостями діалектної вимови, а також описи народного одягу чоловіків, заміжніх жінок, дівчат та хлопців.

Центральне місце в дослідженні займають фольклорні матеріали, зокрема, пісні. І.Абрамов підкреслював, що народна пісня, незважаючи на гоніння з боку сільської влади, усе ще проводить відігравати значну роль в побуті селянина: «як і в старі роки, піснею переважно висловлює селянин свою радість і горе».

Серед зафіксованих пісень значну групу складають обрядові пісні – колядки, щедрівки, масляничні, веснянки, об-

жинкові. Невеличкий розділ присвячений загальному описові згаданої вище різдвяної «кумедії» «Цар Максиміліан» та обряду новорічного засівання. Вельми розлогим є розділ «Весілля», де представлені основні епізоди традиційного народного весілля та обрядові пісні, що їх супроводжують (59 пісень та їх фрагментів). У розділі «Пісні» представлені переважно жартівливі пісні та частівки, які вигідно відрізняються, за словами автора, від російських частушок. Також автор описує обряд хрещення дитини та наводить дві пісні, які співаються на честь баби-повитухи. Опубліковані також два зразки дитячого фольклору та гумористична «небилиця». Представлено лірницький репертуар, щоправда однією жартівливою піснею. Okремо подано народні прикмети та повір'я, до яких вчений підходить з «народницько-просвітницькою» оцінкою, вважаючи їх наслідками бідності та неосвіченості.

Цінність даного дослідження полягає у скрупульозності підходу до процесу фіксації, глибині проникнення у народну стихію та спробі дати максимально вичерпну характеристику однієї окремо взятої місцевості, що стало на той час новим словом у вітчизняній фольклористиці.

Наступного року в журналі «Киевская старина» виходить стаття «О колядках и щедривах в Черниговской губернии», яка значною мірою повторила матеріал з відповідного розділу попереднього дослідження.

Нові враження, матеріали проведених експедицій, записи з попередніх років лягли в основу наступного циклу статей, де географія наукових інтересів вже значно розширилась. З'являється друком його стаття «Пища покойникам у современных малороссов» (1907), матеріалом для якої слугували народні звичаї Крولهвиччини; за нею виходить розвідка «Легенда пчеловодов» (1907) про святих Зосима та Саватія, які в народі вважаються охоронцями бджіл; а також висвітлюється архаїчний звичай «садовити на лубок» німічних стариків у статті «Как перестали убивать стариков в Малороссии» (1907).

Вчителювання на Волині дало можливість ближче познайомитись з народною культурою цього регіону. Наслідком стали статті «По волынским захолустьям (Эскизы из дорожного альбома)» (1906), «Волынская сказка про жадного попа

и бедного Кирика» (1908), «Исторические песни, наиболее распространенные на Волыни» (1908), «Пережитки цеховой организации в местечке Берестечке» (1908), «Поверья, приметы и заговоры жителей Новоград-Волынского и Заславского уездов» (1913).

Своєрідними звітами про наукові фольклорно-етнографічні відрядження стали розвідки «О курских саянах» (1907), «Старообрядцы на Ветке» (1907), «Поездка в Стародубье» (1910). Об'єднує ці праці увага до культурно-історичних особливостей певних етнографічних груп чи релігійних громад, які живуть осібно від іншої частини населення.

Дослідження «О курских саянах» – це синтезуюча праця, яка узагальнює існуючі на той час відомості про саянів як етнографічну групу та пропонує ряд нових спостережень і міркувань.

Учений проводить територіальну локалізацію саянів, відзначаючи, що мешкають вони на Курщині переважно навколо давнього монастиря – Курської Корінної пустині Різдва Пресвятої Богородиці, заснованого в 1597 році. І.Абрамов здійснює досить детальний аналіз етнографічних особливостей саянів, з якими його звело бажання дослідити старожитній одяг. Саме одяг, його унікальність стали візитівкою саянів. З їх особливим одягом пов'язаний і сам етнонім саяни, який, на думку багатьох, походить від «саяна» – розфарбованого і особливим образом пошитого сарафана, який носять жінки-саянки.

Важливою складовою життя саянів є їх пісенний фольклор, у якому збереглися риси давньоруської культури. І.Абрамов наводить зразки пісенності саянів, де зустрічаються й стародавні пісні («протяжные») і частівки-новотвори (бакулки, хахошки). Звертає увагу вчений і на традиційні способи господарювання саянів, їх житло та антропологічні особливості (зріст, статура тощо). Цікавим є свідчення про те, що всі саяни – колишні монастирські селяни. Захист монастирських стін і допоміг, на думку вченого, протистояти хвилям кочівників та впливу нових хвиль переселенців. Цим пояснює вчений той факт, що в їх побуті і звичаях «більше старовини, ніж у побуті барських селян».

Наступна праця «Старообрядцы на Ветке» стала наслідком наукової поїздки вченого влітку 1908 року до північних

повітів Чернігівської губернії з метою дослідження побуту старообрядців (нині місця досліджень – міста Новозибков, Клинци, Стародуб та інші належать Брянській області РФ). З результатами поїздки вчений виступив на засіданні етнографічного відділу Російського географічного товариства восени 1908 року. Продовженням цієї теми стало дослідження культури і побуту старообрядців містечка Ветки, що на Брянщині. Зараз ці міста входять до туристичного маршруту «Старообрядческие города Брянской области». Певна заслуга у відкритті та популяризації культури старообрядців належить Івану Абрамову.

Буремні роки I світової війни, революції та громадянської війни переривають наукову діяльність Івана Абрамова. Наступні його публікації з'являються лише в середині 20-х років. Він передруковує своє розлоге археологічне дослідження «Что говорят забытые могилы» (1927), друкує народознавчі та краєзнавчі розвідки в різного роду наукових збірниках та на сторінках журналу «Краеведение». Зокрема, виходять його статті «Літописний Воронеж на Чернігівщині» (1927), «Краевед И.Г.Кулжинский, учитель Н.В.Гоголя» (1929), «Розшуки про П.О.Куліша та його батьківщину» (1931), «Происхождение стихотворения Некрасова «Зеленый шум» (1935).

Репресії, заслання до Сибіру, II світова війна знов на десятиліття переривають наукові студії вченого. Його публікації ми зустрічаємо з 1944 року. Особливий пік активності припав на 50-ті роки, коли в місцевій періодиці одна за одною з'являлись статті Івана Абрамова. Їх науково-тематичний діапазон знов звузився до масштабів рідного Воронежа. Цикл публікацій в шосткинській газеті «Зоря» знайомить читачів з історичним, археологічним та фольклорно-етнографічним багатством Воронежа. Автор частково використовує матеріал попередніх, «дожовтневих» своїх публікацій, але більшою мірою статті та нариси базуються на кропіткій діяльності вченого-збирача, який від часу повернення до рідного селища старанно збирав перлини народної пам'яті.

Про їх спрямування говорять назви: «З спогадів про минуле», «Безправна доля жінки в піснях минулого», «Старовинна бувальщина воронізьких лісів», «Містечко у XIX столітті», «Народний месник Гаркуша», «Воронізькі прялі»,

«Як пан сватався», «Воронізькі кургани – пам'ятники старовини», «Воронізькі краєзнавці» та ін.

Безперечно, ці статті несуть ідеологічний відбиток свого часу – «часу будівництва розвинутого соціалізму». Їх пропагандистські кліше були обов'язковою складовою будь-якої статті, де за фразами про «Великий Жовтень, який змінив лиця землі несправедливі експлуататорські порядки» приховувалась правда про новітнє, колгоспне закріпачення селянина, а фрази про «великий культурний переворот в народному побуті» мали на меті приховати руйнацію традиційних основ селянського життя через колективізацію та голодомори. Проте ця тогочасна словесна полова давно вже облетіла, залишивши нам щирі зерна справжньої народної мудрості.

Подвижницька наукова діяльність Івана Абрамова стала нерукотворним пам'ятником не лише йому самому, а й народній культурі, яку він так прагнув зберегти й донести до наступних поколінь. Його записи з рідного Воронежа увійшли в національну скарбницю народної творчості, яка буде збагачувати ще не одне покоління.

Сергій П'ЯТАЧЕНКО

Иванъ Абрамовъ.

ЧЕРНИГОВСКІЕ МАЛОРОССЫ

Бытъ и пѣсни населенія Глуховскаго уѣзда

(Этнографическій очеркъ).

С.-ПЕТЕРБУРГЪ.
Типо-Литографія В. О. Пасторъ, Фонтанка. № 94.
1905.

ЧЕРНИГОВСКИЕ МАЛОРОССЫ

Быт и песни населения Глуховского уезда Черниговской губернии (Этнографический очерк *)

СОДЕРЖАНИЕ

Географическое положение описываемой местности. Предания и исторические известия о ней. Одежда населения. Песни. «Обжинки». Свадебные обряды и песни. Крестины. Колядки и щедривки. «Царь-Максимилиан».

«Засиванье». Детские побасенки. Лирники и их песни. Масленица. Весенние игры и песни. Приметы, заговоры и суеверия. Заключение.

Малороссы Глуховского уезда, самого восточного уезда Черниговской губ., представляют несомненный интерес для исследователя народного быта. Соприкасаясь с великорусами Орловской и Курской губ., а также с белорусами Новгород-Северского уезда, население данного района имеет немало любопытных особенностей и в языке, и в обычаях.

**) Материалом для настоящей статьи послужили мои личные наблюдения над жизнью населения Глуховского уезда, главным образом — местечка Воронежя, знакомого мне с детства. Кроме того значительное число песен доставлено мне М. С. Абрамовым, сельским учителем с. Блистовы Черниг. г. Песни записаны им от жительниц местечка Воронежя Черниг. г. М. С. Абрамовой, Е. Е. Власовой, А. Ц. Кесарь, М. Е. Павук и др.*

Из местных поселений я буду иметь ввиду при описании малороссов Глуховского уезда преимущественно жителей уже упомянутого мною местечка Воронежа.

Местечко Воронеж (родина известного писателя П.А.Кулиша) – очень древнее поселение. Предание говорит, что оно древнее губернского города Воронежа. В этой местности издревле был густой лес, остатки которого сохраняются и поныне; в лесу водилось много воронья, от этого будто бы и местечко получило свое название Воронеж.

Во второй половине XVII века местечко было выжжено дотла и жители обнищали настолько, что не могли выплачивать податей, поэтому они были освобождены на 10 лет от всяких повинностей.

С тех пор местечко несколько раз выгорало и перестраивалось, но характер древнего поселения оно сохранило и доныне, центр его значительно приподнят над окружающей местностью и обнесен хорошо сохранившимся значительным валом; в этом кремле помещается теперь главная церковь и базар.

В период войны со шведами Воронеж видел на своих улицах Петра Великого, о чем свидетельствует историк Костомаров: «Петр получил известие о взятии Батурина, находясь уже в Воронеже. Ныне большое местечко Глуховского уезда при реке Осоке в 34 верстах от Глухова, на дороге в Новгород-Северск» («Мазепа и Мазепинцы». Спб., 1885 г., стр. 419).

При Петре Великом был в Воронеже сотник Потап Назаренко, оставивший по себе весьма печальную память. В делах губернского правления сохранился любопытный документ (за № 36), представляющий собою жалобу воронежского атамана на сотника Назаренка, произведенного в сотники «за верную службу под час нашествия шведского». Привожу эту

жалобу как характерный признак изменения старых устоев при Петре Великом. «В поход Чигирн-дуброву, — гласить жалоба, — пан сотник, придя с казаками локотковскими и слугами в курень мой, потребовал, чтоб куплены были горилка и мед; я купил. Потом не утерпев, сказал: «Угощаются и локотковцы и слуги, а в походе мне и без того тяжело». Он закричал: «Ты не знаешь, кого угощаешь»? «Знаю, сказал я, что вы сотник, как и другие». «Нет, курвин сын, — не такой же я: ты знаешь, что меня сам царь назначил в сотники! Я вас всех упрячу в Сибирь! Что захочу, то и сделаю». — «Неправду, пан сотник, говоришь: ясновельможный гетман также слуга царский, а он старше тебя». Он закричал: «Что мне гетман? Я принял старшинство прежде его», и ударил меня по щеке. «Бейте его!» — закричал он пьяным казакам. И они все стали бить меня. Если б Глуховская сотня не отбила меня, то пришлось бы умереть под боем». К этому воронежцами прибавлено:

«Когда приходят указы о походе, пан сотник берет с тех, которые могли бы быть в походе коп по осьми и талярей по десяти и увольняет от похода; других за подарки отпускает с дороги. Не довольствуясь тем, он, сотник, собирает по шестаку как с войсковых, так и с посполитых; да еще каждый праздник берет по 30 талярей из казны общественной, когда отправляется в Глухов. Ремесленники, а их много в городе, бесплатно работают на сотника; лучших жителей берет в свой двор и те смотрят там за его лошадьми и даже топят печь. По универсалу Гетманом назначено брать на построение каменной церкви по 5 коп. из винной продажи. Пан сотник взял сафьянные чоботы за то, чтобы получено было от него позволение; а потом и универсал, и доход отнял. Константин Бугаенок жалуется, что пан сотник не только отнял от него хорунжество, а как его, так тепереш-

него городского атамана Григория Кузьку велел бить киями на улице публично» *)...

Остается неизвестным результат этих жалоб.

В прежнее время в здешней местности существовала особая цеховая организация ремесленников; группа ремесленников во главе с выборным цехмистром, составляла «братство», имевшее свой «уряд»; теперь о цехах остались одни воспоминания, хотя ремесла (особенно, ткачество) процветают здесь и по настоящее время.

В прежнее время в данной местности, как и в других местах старой Малороссии, сильно было развито выборное начало. Прихожане избирали себе священников и назначали им плату. Это видно из следующего документа, напечатанного в «Киев. Старине» (февр., 1904 г.):

«1804 году, генваря 28 дня, мы, нижеподписавшееся Глуховского повета, местечка Воронежа, церкви святой живоначальной Троицы прихожане дали сей контракт Глуховской ружной Анастасьевской церкви диакону Григорию Кулжинскому¹ сакидону (?) в том, что, избирая мы его на место умершего нашего приходского священника Тимофея Яновского целопарохиальным священником, имеем, за рукоположением его, для жития его ж определить церковный двор, в котором строения: хата с комнатою, сеньми и коморою, и при оном дворе огород, с которого против школьного строения в поперек для дьячка сажений на 10, да для больницы назначается, так как сие теперь строение есть на три против того сажений.

А на содержание его производить ежегодно от дворян, казаков и владельческих крестьян грунтовых от всякого хозяина от сохи по одной мерки ржи, и от

*) Цитируем по книге: «Историко-статистическое описание Черниговской епархии», 1873 г.

подсоседков по 10 к. деньгами. Сверх того, за требы установленные, а именно: за сорокоуст шестинедельный 4 р., за великую панихиду по 10 к., за малую 5 к., за освящение дому и воды 40 к., кладязя 20 к., за молебен с акафистом 20 коп., без акафиста 10 к., за прочтение Евангелия за столп 50 к., за начало 10 к., за освящение пасок по 1 к., за маслосвятие по 30 к., за молитву родильницы 5 к., за крещение младенцев по 10 к., за погребение взрослых 20 к., а младенцев по 10 к., за венчание в своем приходе с убогих людей по 50 коп., а в другой приход получать с уважения примерно, как взимается по другим здешним приходам. Обовязываясь притом исполнять по сему без малейшего от нас во всем удержания и медленности, и что он, Кулжинский, пребудет тем доволен, в том мы на и сем подписались, а для выполнения в том же дана нам с его подписом копия.

На подленном тако». Следует длинный ряд подписей прихожан, именитых и неименитых, Троицкой церкви м. Воронежа, среди которых есть подпись «пример-майора и кавалера Тимофея Хилчевского». Тимофей Хильчевский, — говорит «Киев. Старица», — был последним сотником Воронежской сотни, и по уничтожение сотничества, надо полагать, переименован был в «премьер майоры».

1804 года февраля 17 контракт этот представляем был в поветовый земский суд, который и утверждает его, взявши пошлины печатных 50 1/2 коп. и восковых 2 коп.

Затем в конце контракта есть запись самого Кулжинского, в которой он дает обязательство, что будет строго выполнять требования контракта.

Теперь население причисляется к трем сословиям: казацкому, крестьянскому и мещанскому. Казаки сохранили одно лишь название и решительно ни-

чем не отличаются от своих собратьев крестьян — ни одеждой, ни языком.

Верхней одеждой мужчин является «свита», т. е. кафтан, из домашнего сукна или схожая со свитой «черкасиновая казачка» из покупной фабричной материи. На ногах — «чоботы», на голове — самодельный войлочный «шаламок» или купленная на ярмарке у приезжего шапошника шапка; нижняя одежда холщовая, домашнего изготовления. Замужние женщины любят носить белые свитки (юбки) из домашнего сукна, какие часто встречаются у белорусов. «Дивчата» и «хлопци» более требовательны к своему наряду. Летом «дивчата» носят «карсеты», т. е. короткую верхнюю одежду без рукавов, из фабричной материи; рукава холщовой или «коленкоровой» рубашки при этом роскошно вышиваются гладью или крестиками. Иногда «карсет» заменяется кофтой, и тогда спереди непременно одевается белый передник («хвартух»), повязанный красным шерстяным поясом. Шея украшается многочисленными и разнообразными бусами («намистом»); на ногах башмаки («черевички») с высокими каблуками. Зимой верхним нарядом является «кожушанка», крытая сукном или бумажной материей.

«Хлопци» в последнее время почти все стали ходить в пиджаках и брюках «на выпуск» («опинджачились»).

Благодаря близкому соприкосновению с великорусами и белорусами в здешний малорусский язык вошло немало великорусских и белорусских слов. Главное отличие говора *) малороссов Глуховского

*) В «Черниг. Губ. Вед.» 1854, 24 помещена статья о черниговских говорах, в которой автор заявляет, будто бы «в Воронеже говорят: куунь, вуул, луожка и проч. «Воронежский язык, составленный из таких особенностей произношения, называется перевертенским». Автор ошибается, передавая ясно произносимый звук У через дифтонг; интересуясь мнением

уезда от полтавско-чигиринского говора состоит в замене *i* звуком *y*, — например, вместо *kit* (кот) — *кут*; *vin* (он) — *вун*; *kinь* (конь) — *кунь* и т. д. Особенности произношения отчасти видны из тех песен, образцы которых я позволю себе здесь привести.

Песни

Несмотря на сильные гонения, которым подвергается современная народная песня со стороны деревенской администрации и духовенства, она по-прежнему продолжает играть значительную роль в повседневном крестьянском быту; как и в старые годы, песней по преимуществу выражает крестьянин свою радость и горе.

Вот несколько песен, трактующих главным образом о взаимоотношении двух полов:

Ой не ходи по надмор'ю —
Або в море упадеш;
Ой не люби багатої,
Або з горя пропадеш.
Багатая-грибатая,
Да ще к тому пишна,
А убогая хороша,
Як у саду вишня.
Багатою-грибатою

академика А. И. Соболевского, я приносил ему некоторые слова, как произносят их у нас в Воронеже, и он нашел, что в слове, положим, «вун» слышится чистое У, а не дифтонг и не двойное У. Интересующийся нашими местными говорами может найти о них печатные известия в «Жив. старине», 1892 г., «Описание малорусских говоров» А. И. Соболевского. Считаю нужным заметить, что в малорусском тексте я держался, по возможности, правописания установленного г. П. Кулишом: Ы отсутствует; И выговаривается тверже, чем в русском языке и мягче, чем Ы, напр., воли; *i* выговаривается мягко, напр., коні; Е обозначает смягченное Е, напр., великорусское денег и малорусское зілле.

Верхи затикати,
А убогою-робочою
Пшениченьку жати...

Сватав мене перший –
Пранцеватий² вельми.
Ти не дай, ти не дай, стара мати, за його,
Не вподобала младехенька його.

Сватав мене другий –
Без коня, без пуги.
Ти не дай, ти не дай стара мати за його,
Не вподобала младехенька його *).

Сватав мене третій –
Дожидались смерті.
Сватав мене четвертий –
Не живий, не мертвий.

Сватав мене п'ятий –
П'яниця проклятий!
Сватав мене шостий –
Шельма щилохвостий.

Сватав мене сьомий –
Ні хліба, ні солі.
Сватав мене восьмий –
Малий, не дорослий.

Сватав мене дев'ятий –
Носатий, горбатий.
Сватав мене десятий –
Молодчик усатий.

Ти отдай, ти отдай, стара мати, за його –
А я вподобала младехенька його.

В нижеследующей песне проявляется наружу то недоброе чувство, которое возбуждает к себе све-
кровь:

*) Этот припев повторяется после каждого куплета.

Сажу редьку, сажу редьку,
Сажу поливаю,
Рости, редька чепурненька,
На зиму сховаю.
Зроду редьки не їла,
Кажуть, вона гурка,
Я в свекрухи не була,
Кажуть, вона бойка.
Як поїду я до свекрухи
Білу постіль слати, –
Качалочка *) – в головучку,
А рублі – пуд боки.
Лежи, лежи, стара сука,
Бодай ти не встала,
І щоб моєї голувоньки
Та й не клопотала...

Самый глубокий семейный разлад, разумеется, не редкость в деревенской семье; этот разлад отмечается в следующей песне:

Чоловіку-нелюбнику! Заховаю в пригрубнику,
Буду верх затикать і на груди наступать.
Редькою накадила, часником поминала,
Таке життя із ним мала.
Жив-був – не любила і умер не тужила.
І на лавці лежить – я не буду тужить;
Хіба тоді затужу, як у гроб положу.
Його в ямку волочуть, в мене сльози не течуть.
Через милого яму та на милого гляну...
Кивнула, моргнула, про милого вспом'янула...

Распеваает молодежь также злободневные малень-
кие песенки, очень похожие на великорусские «час-

*) Качалка и рубль – принадлежности хозяйства, предназначенные для катания белья.

тушки», но вигодно отличаючися от них и формой и содержанием.

Чи ти збився з панталику,
Нащо сватав невелику?
Було сватать удень,
Розпитаться в людей.
Наші люди – не татари,
Вони б тобі розказали...

Чоловіче глуповатий,
Нащо везеш жінку продавати?
Сам Бог бачить з неба,
Що гроші на податі треба...

В конці греблі шумлять верби,
Що я насадила.
Нема мого миленького,
Що я полюбила.
Нехай його тії люблять,
Що у труби трублять,
Нехай його тії просять,
Що греблі разносять.

Загадав мені муж,
Загадав чоловік:
Вари, баба, кашу!
Я по хаті пляшу,
Я по сінях пляшу.
А я каші не варила,
Чоловіка обдурила,
Вдарила, обдурила!
Приказав мені муж,

Приказав чоловік:
Вари, бабо, горох!
Я по хаті торох-торох,
Я по сінях торох-торох!..
Я гороху не варила,
Чоловіка обдурила,
Вдарила, обдурила!..

Іди, старий, іди, дурний,
Калину ламати.
А до мене бравий хлопець
Прийде погуляти.
Іди, дитя, іди мале,
Батька визирати;
А як буде батько йти –
Даси мені знати;
А я ляжу серед хати
Та й буду стогнати,
А од мене бравий хлопець –
Скоріше із хати.

Прийшов старий, прийшов дурний,
Та й питає: «Чого, мила, заболіла,
Чого тобі дати?»

Через солдат и рабочих проникают сюда и великорусские песни; вот в каком виде распеваются они:

Вот полна, полна коробушка,
Есть ситець и перьча,
Пожалей моей зазнобушки
Молодецкого плеча (?)
Вижу в поле рожь високою,
Я всю ночку провожу.
Як завижу черноокою,

Все товари разложу.
Торгуй, мила, не скупись,
Ближе к милому садись...

В нижеследующей песне наблюдается странная смесь малорусских и великорусских слов, какой-то солдатский жаргон:

Ой десь моя краліца
Пуд шинком валяється...
Батько лаптями торгує,
Ще й волока продає,
Син по гулицям проходить
На гармошку виграє:
Гармонь моя, кришка стара!
Полтараста рублей стала...
Гармонь моя, толстый бас,
Подай милому отказ.
Он отказ не принімал,
Раздушенькой узивал...

В одно время распевалась следующая песня:

Ой ты, Дуня, ой Дуняша,
Не по правилам живешь,
Говорила любить будешь,
А теперь замуж идешь.
Тут и речка, тут и мост,
Тут хороший перевоз.
Что я свою Дуняшу
На рученьках перенес,
Перенес, перетащив
И ... не замочив.
Только сделав одну шкodu,
Упустив башмак у воду.
Не жаль мині чулка,

А жаль міні башмачка.
Чулок батюшка купив,
Башмак милий подарив;
За то он подарив —
Ночевать ко мне ходив,
За хватеру не платив...

Обжинки

И у нас, как везде, есть особые песни, сопровождающие выдающееся случаи крестьянской жизни, как-то: окончание жатвы («обжинки»), свадьбу, рождественские праздники и т. д.

Это по большей части старинные песни, хранящие в первобытной форме поэзию сельского земледельческого быта. Вот, например, песни сопровождающие жатву. «Жнива» начинаются после праздника Петра и Павла и оканчиваются приблизительно во второй половине июля. То и дело село оглашается протяжными песнями; это возвращающиеся с поля жнецы празднуют «обжинки», т. е. окончание жатвы. Небогатые крестьяне, впрочем, совершают «обжинки» часто без песен — глава семьи, дожав последний сноп, свяжет из него крест («обжинок») так, чтобы с трех сторон креста были колосья, и тихо идет домой положить последний сноп под иконы. Гораздо шумнее и торжественнее «обжинки» в богатых семьях, нанимающих много работников и работниц. Еще с утра в день «обжинок» в доме кипит работа; топят печь и готовят роскошный ужин: борщ с поросятиной, жареный поросенок, вареники, налистники (блинчики) и т. д. Кончив жатву, толпа жнецов направляется с поля к хозяйскому дому; впереди идущая девушка несет «обжинок», а гурьба жнецов дружно распевает следующие песни:

Одчиняй, пане, ворота:
Їде твоя піхота!..
Ой паночку наш,
Обжиночок ваш...
Одчиняй, пане, хату,
Давай женцям плату!
Ой паночку наш,
Обжиночок ваш!..

Дожинаєм до межі,
Пироги вже у діжі,
Бог йому дав,
Що жито дожав...
Гу-у-у-у!..

Що в нашого пана
Голова кудрява,
Ой кудрява, кучерява...
Вун кудрями потрясе,
Нам горілки пуднесе...
Що ми своїму пану
Нарядимо славу,
Нарядимо пану славу... Гу-у-у!..
І жито пожали,
В снопи пов'язали,
Поставили копки
Да вдарили гопки...
Нарядимо пану славу!..

Наша паня домує,
Вечеряти готує.
Наша паня дома,
Вечеря готова.

Чуй, пане, чуй,
Вечерять готуй;
А як не готова,
І не сиди дома,
А як готовенька —
Сиди веселенька...
Наша паня велика,
Зарубала інди́ка.
Наша паня маленька —
Зарубала воробейка.. Гу-у-у!..

Що Ганночка дівка по дворику ходить,
По дворику ходить, в руках ключики носить.
Скрині одмикає, скатерті виймає.

Ой паночку наш, обжиночок ваш! Гу-у-у!
Скатерті виймає, столи застилає.
Столи застилає, женців привітає,
Столи тисовії, женці молодії,

Ой паночку наш, обжиночок ваш! Гу-у-у!..

Доїжджаєм до села,
Наше село весело!
Ой весело наше село,
Ой весело, весело...
Мед, горілку веземо
І мед, і горілку,
І Ганночку дівку... Гу-у-у!..

Ой чие то поле	Веселиться стоя.
Задрімало стоя,	При сонечку спали,
Ой паноньку наш,	При місяцю жали.
Обжиночок ваш. Гу-у-у!	Женці все старії,
Закурчино поле	Серпи лубянії.
Задрімало стоя.	При місяцю жали,
Ой паноньку наш,	Серпи поламали.
Обжиночок ваш. Гу-у-у!..	Ой паноньку наш,
Головенкове поле	Обжиночок ваш. Гу-у-у!.

Ой чия то борода *)
Та не виполона!
Стоїть козел на межі,
Дивується бороді:
Ой диво мені,
Що суй бороді!..
Паукова борода
Мачулою обшита.
Ой диво мені,
Що суй бороді!..

Войдя в дом, девушка несущая «обжинок», говорит:

– Кланяюсь вам хлібом-сіллю!

И кладет «обжинок» на хлеб, на «покуть» (красный угол). Все садятся за стол и «вечеряють»...

Я не упомянул еще, что в первый день жатвы хозяин приносит с поля сноп ржи и ставит его на «покуті»: он стоит там до тех пор, пока не начнут свозить на гумно сжатый хлеб; тогда первый сноп кладут под самый низ.

Свадьба

Кончилась страдная пора. Наступила осень. Стали на селе свадьбы «справлять». Паробок, задумавший жениться, готовится к известному дню хлеб, бутылку «горілки» и, пригласив двух или трех «старостов», отправляется в дом невесты «свататься». Бывает и так, что прежде «старостов» засылается к родителям невесты «баба» для разведок и перегово-

*) «Бородой» называется куст ржи, оставляемый в поле жнецами; этот куст перевязывают красной лентой, тщательно кругом него выпалывают сорную траву и кладут в него кусок хлеба.

ров; впрочем осторожные люди стараются избегнуть этого, говоря:

– Єслі баба засватає, то не буде талану...

Когда сваты войдут в дом невесты, то останавливаются около порога, стараясь не перейти «сволока», т. е. перекладины на середине потолка; несоблюдение последнего условия служит дурной приметой: не будет ладу в доме жениха.

Обычай требует выполнить также следующее условие: один из сватов должен сесть подле невесты и придавить край ее одежды. Не теряя времени «старосты» начинают уговаривать невесту и ее родителей не пренебречь женихом.

– Наш парень добрий, – говорят они примерно, – трудяга, хазяїн, та й багатенький таки... Занімається вун пахарством, одначе, і бондарство знає, чи старе набить чи нове зробить. А горілки вовсе не п'є. Уже як за його не йти замуж, то лучшого і не знайдеш...

Получив согласие невесты и ее родителей, все начинают пить «горілку», сперва женихову, а потом невестину. В заключение обмениваются хлебами и договариваются на счет приданого и подарков. В этот вечер совершается окончательный уговор, ничто не остается не выясненным.

В один из следующих дней отец жениха отправляется к попу договориться относительно венчанья и дарит ему курицу или петуха.

Накануне венчанья «дружки» убирают цветами голову невесты, после чего «молода» идет вместе с ними по селу звать на «весілле» родных и знакомых. С кем бы ни встретилась невеста, она останавливается, три раза почтительно кланяется (в пояс) и говорит:

– Просили батько і мати, і я прошу покорно: приходьте до нас на свадьбу!.. Не оставте моей просьбы. Прошу покорно!..

Идя по селу «дружки», сопровождающие «молоду», поют:

Перва квітка – то Грицько (имя жениха).
Ой попе, попе Гордію,
Не дзвони рано в неділю;
Задзвони рано в суботу,
Перебий дружечкам роботу.

Перва квітка – то Пронечка (имя невесты).
Рядом, дружечки, рядочком.
В вишневім садочку
Вирвали квіточку зеленочку,
Нарядили Пронечку молоденьку. Гу-у-у!..

Перва квіточка – то Мар'яночка.
Не дуй вітер в полі (2 рази),
Подуй по дуброві,
Роздуй мою косу
По червоному поясу. Гу-у-у!..

Перва квітка – то Марочко.
Що в городі шевлія,
Остална моя неділя.
Я по гулочкам ходила,
З собою дружечок водила. Гу-у-у!..

Перва квітка – то Машечка.
Ой мати, мати старая,
Чи ходила ти до торгу,
Чи купила ти китайки?
Застилай столи і лавки,
Йдуть дружечки панянки. Гу-у-у!..

Перва квітка – то Парасочка.
Не дуй вітер в полі на нас,
Вийди, матюнку, против нас.
Не взнала мати свого дитяти
Поміж дружечками та за слізочками. Гу-у-у!..

Перва квітка – то Настечка.
Тепер година не тая,
Доруженька слизькая,
В Глухові ярмалок,
Треба Настечкі серпанок³ (башмаки),
Золотії пудковки
Пуд червонії чоботки;
Щоб подкувоньки бряжчали,
А вороженьки мовчали. Гу-у-у!..

Перва квітка – то Катречка.
Не дуй, вітре, в полі,
Що брат за сестрою в погоні.
– Ой зятю, зятю молодий,
На тобі коника в сідлі,
Дай мені сестрицю в косі!
– Я тобі, шуринко, ще два дам,
Назад сестриці не оддам. Гу-у-у!..

В последней песенке слышатся отголоски далекого прошлого, когда жених тайком похищал («умыкал») свою «молодую».

Обойдя всех родных и знакомых, «молода» возвращается домой и садится за стол, «на покуті» под образами, возле нее усаживается «старша дружка», а за нею рядышком все остальные. Через некоторое время является жених с «боярином» и подносит невесте башмаки, – один наполненный житом, другой –

орехами; она берет сначала один, потом другой, при этом она долго колеблется – который взять? Если попадется сначала с житом, жизнь будет богатая и хороша, если с орехами – бедная и нескладная. Затем жених садится рядом с невестой. Иногда жених замешкается почему-либо, тогда дружки поют в ожидании его:

Ой ви, бояри білозероньки,
Ясніє соколоньки,
Чого ви до нас (2 рази)
Нерано приїхали?
Запізнив же нас,
Забарив же нас
Та Гаврилов батенька:
Вун нас напоїв, накопмив
І доруженьку вказав,
Доруженьку великую,
По Мелашечку вродливу (красиву).

Що пузенько, нераненько
Іще не світає,
Що Гаврило кониченька сідлає,
Сідлаючи, тяжко-важко вздыхає.
Прийшов к йому рудний братик та і питає:
– Нащо, братик, кониченька ти сідлаєш?
Сідлаючи тяжко-важко вздыхаєш?
– Сідлаю я кониченька не твого, а свого,
Вздыхаю тяжко-важко сам знаю од чого...
Пойду я в доруженьку не такую,
Да привезу Мелашечку молодую...

При входе жениха с боярами в хату дружки поют:

Не наступайте, бояре,
Та на наші сінечки нові,

Та не ви сінечки робили,
Та не ви мед-вино ситили,
Та не вам мед-вино попити,
Не вам Марусю любити.

До мене, бояре, до мене,
Убив батенько тетерю,
Зварила матюнка вечерю:
Сизі голубці у перці,
А до мене, бояре, молодці!..

Когда бояре и жених усядутся за стол, дружки слегка подсмеиваются над ними в следующих песнях:

Стенулися сіни,
Як бояре сіли,
Ще не так стеньуться,
Як меду нап'ються.

Стенулися чашки,
Як посіли свашки,
Ще не так стеньуться,
Як меду нап'ються.

Стенулися стінки,
Як посіли світилки,
Ще не так стеньуться,
Як меду нап'ються.

Собрание в этот день заканчивается «вечерей», после чего все расходятся по домам.

На следующий день (это бывает обыкновенно в воскресенье) рано утром дружки собираются к «мо-

лодой», где свахи делают обширные приготовления к брачному торжеству: варят обед, запасаются «горілкою» и т. д. Дружки убирают невесту в цветы, дружков перевязывают «рушниками», свах платками; наконец берут саблю и украшают ее цветами... Зазвонят к обедне и «молоді» идут в церковь венчаться.

Повенчавшись, «молода» идет впереди, за ней следуют дружки с песнями; через некоторое время идет и «молодий», сопровождаемый нанятыми музыкантами.

Дружки поют:

Перва квітка – то Павло (имя жениха).
Одступітеся вороги
Од широкої дороги.
Одступітеся од дворця –
Іде молода од вінця. Гу-у-у!..

Перва квітка – то Василь.
Стояла Мотечка пуд вінцем,
Чесала кусоньку гребенцем.
Упав гребенець пуд столець,
Подай, Василько, гребенець.
Я ж тобі, Мотечка, не вдовець,
Щоб подавать тобі гребенець,
А єсть у тебе дружечки –
Самі вірні служечки. Гу-у-у!..

Перва квітка – то Денис.
Микольщане дівки
До церкви ходили,
Попа обманили:
Три шеляга дали
Галечку обвінчали. Гу-у-у!..

Перва квітка – то Миколай.
Вийди, матюнку, з калачем,
Повінчали доченьку з паничем,
Хоть не з паничем – козаком,
Зв'язали рученьки рушником. Гу-у-у!..

При входе в хату дружки поют:

Перва квітка – то Петро.
Вийди, матюнку, з віком (2 рази).
Стрічать своїх діток.
Перве наряджене,
А друге ослужене. Гу-у-у!..

На порого жилища невесты «молодых» встречает отец и мать невесты; мать держит в руках «пikну діжку», т. е. кадку, в которой приготавливается тесто для хлеба; на крышке лежит хлеб с солью.

«Молода» с «дружками» садится за стол, а «молодий» стоит посреди хаты, – он должен выкупить у братьев свою молодую, которые окружили ее.

– Чого ви тут посіли? – говорять дружки, обрацаєсь к братьям, – Попроганять їх!

А братья отвечают:

– Нам треба, ми продаємо свою сестру, а ви купляйте!

– Скулько ж вам? – спрашиває жених.

– Хоть рублей сто дайте!

– Еге, се багато буде!

Наконец сходятся на 2-х или 3-х рублях и начинают пить «могорич».

Во время купли-продажи дружки поют:

Пошов братик яром,
Продав сестру даром,
Не даром, за гроші,
Аби зять хороший.

Братику та невісточкин,
Сядь собі та на крісlecky;
Не продавай сестри за руб, за чотири,
За два золотії:
Гроші, як полова,
Сестра чорноброва.

После продажи сестры дружки продают цветок жениху, так же торгуюсь, как и в предыдущем случае; при этом поют:

Як була я швачка,
Отечеська дочка,
У Києві бувала,
Іголки купувала,
Квіточки пришивала,
По сто рублей брала...

«Молоді» усаживаються рядом за стол; дружок подносить девушкам-дружкам пряники и конфеты, а «родичам» по одному большому прянику.

Дружки поют, иронизируя:

Ми думали, що свати багаті,
Аж вони скуповаті.
По шляху ходили
Старцюв *) розбивали.
Усі сумки стрясли,
Один бублик знайшли,
І той розламали,
Дружкам дарували.

В это время подают обедать. Все при этом обильно угощаются «горілкою». После обеда «музика» играет «козачка», и все желающие танцуют. Веселье продолжается до позднего вечера.

*) Нищих.

Как за столом, так и в других случаях, в этот день девушки распевают много свадебных песен, из которых многие дышат безыскусственной поэзией и глубоким искренним чувством.

Хоть великий двур,
Хоть увесь ізбур,
Та не вся родинонька.
Нема родини на половину,
Ні рудного батенька,
Ні рудной матюнки,
Може родина ще прибуде,
Но матюнки і батенька не буде.
Посилай, Мотечка, в сад соловейка
По рудного батенька,
А зозуленьку на укромненьку
По родную матюнку.
Ще соловейко не долітає,
Батюнко промовляє:
– Чого, соловейко, чого маленький,
За якими послами?
– Од твого дитяти
Тебе питати, щоб порядчок дати.
– Рад би я встати, порядок дати,
Та неволенька моя:
Сирая земля груди налягла;
Зелений моруг очі налюг,
Нікуди проглянути,
Іщемилися карі оченьки і білі рученьки,
Нельзя мені встать.

Світилка *) – шпилька при стіні,
Да на юй сорочка не її.
На юй сорочка сестрина,
Виведіть її з-за стола!

*) Світилка – одна из подруг молодой, распорядительница,

Брешете, дружечки, як свині,
У мене сорочок три скрині,
Їх матюнка надбала,
В світилочки послала!..

Достається от неугомонных девушек и «боярам»,
распоряжающимся на свадьбе:

Боярин, як болван,
Витріщив очі, як баран,
Та все торопиться,
На дружок дивиться.

На старшум боярині кахтан,
Соломою, половою напхан,
Очі в клоччі,
Голова – в пір'ї, нус у ремінні.
Соломою борода зшита,
Обручем голова збита,
Лучком пудперезався,
На весілля прибрався.

Девушки-подруги заставляють задуматися невесту над своїм будущим:

Ты думай-гадай, дівка Галечко,
Кому служечка будеш?
– Буду служечка, буду вірная
Свекру, не батеньку;
Буду годити, діло робити,
Свекрусі, не матюнкі,
Буду годити, діло робити
Діверку, не братику.
Буду годити, діло робити

Зовиці, не сестриці.
Буду свекорку білу постіль слати,
А свекрусі головку ськати.
Буду діверку ширіночку шити,
Зовиці косу плести.

В следующей «приспівке» намечається семейная идиллія:

Сидить Парася пуд кужулкою;
Сон її намагає,
А коло її Гаврилко її
Усе її розважає:
– У тебе, Параско, біле личенько,
У мене ще білійше.
У тебе, Параско, чорні брувоньки,
У мене ще чорнійші.
У тебе, Параско, вірне словечко,
У мене ще вірнійше...

Думая-гадаю о будущем, невеста грустит об остав-
ляемой девичьей доле и сравнивает себя с одинокой
«зозулей» (кукушкой).

Летять галочки в три рядочки,
Зозуленька попереду.
Усі галочки на лузі сіли,
А зозуля на калині.
Усі галочки защебетали,
Зозуля закуковала.
– Чого ти куєш, по кум тоскуєш,
Сизая зозуленька?
Чи жалько тобі темного лугу,
Чи вишневого саду?
– Не жалько мені темного лугу,

Ні вишневого саду,
А жалько мені туєй туполі,
Що росте в чистому полі;
Де я не літаю, де я буваю,
На туполі спочиваю;
Де я змочуся, де я оброшуся,
На туполі обсушуся.
Ішли дружечки у три рядочки,
Ганночка попереду.
Усі дружечки за стул сіли,
Ганночка на покуті.
Усі дружечки zaśпівали,
Ганночка заплакала.
— Чого ти плачеш? Об кум тоскуєш,
Молодая Ганночко?
Чи жалько тобі батенька свого,
Чи подвурьечка його?
— Не жалько мені батенька мого,
Ні подвурьечка його:
А жалько мені русой коси,
Ще й дівочої краси...
Дівчата ідуть, кусками мають,
А мене не приймають.
Хоть приймають, хоть не приймають,
А правдоньки не скажуть,
Скажуть словечко, скажуть друге,
І тее не вірнее.

Що за горою, за каменною
Криниченька з водою.
Там Машечка рученьки мила,
З батеньком говорила:
— «Захочай ти мене, муй батенько,
За каменную гору».
— «Заховаю я тебе, дитятко моє,
За тесовії столи».

– «Обсади мене, батенько, вишнями-черешнями!»
– «Обсажу тебе, дитятко моє, молодими дружечками!
Обставлю тебе, дитятко моє, новими дубочками.
Бери, Машечка, повний кубочок,
Частуй своїх дружечок».
Машечка встала, грозно одказала:
– «Уже я частувала!
За жалостями за великими,
За слюзоньками, за дробненькими,
Батенька не знала!»

Частуй мене, муй батенько,
Я гость у тебе.
Ісправ мені увесь наряд,
Я пойду от тебе.
– Який тобі, дитя моє, дорогий наряд?
– Червону да запаску з бахрами,
Жемчужнее намистечко с хрестами,
Саф'янії башмачки пуд гаплички.
– Нащо тобі, дитя моє, дорогий наряд?
Як удасться твуй милий та ревнивий,
Не дасть тобі хорошенько походити,
Дорогого нарядочку поносити.
Черевички пуд гаплички пилом припадуть,
Од червоної од запаски бахроми спадуть,
Жемчужнее намистечко зовички порвуть!..

Який да тепер світ настав да ще година,
Що батькова дитина да не мила,
Висилає її в прочки против ночки,
Да не дає проводничка, не братика,
Да не дає проводничка, не сестрички:
– На що тобі, дитя моє, да проводничок,
Коло тебе Гаврилко, як молодичок!..

Покидая навсегда родную хату, родную семью, любящего отця и ласкову мати, девушка с грустью заглядывает в неизвестное будущее, оплакивает промелькнувшие как сон, девичьи годы и обещает птицей «галочкой» прилетать с чужой стороны...

Мати Ганночку замуж оддає
На чужу сторуночку.

Оддаючи приказувала, щоб у гостях не бувала.
Я до тебе, моя матюнка, не прийду, не приїду,
Я до тебе, моя рудная, галочкою прилечу.
Ой сяду-упаду на зеленой вишенкї,
Буду кувати-промовляти, щоб не знала мати.
Моя матюнка по садочку ходить, ще з моїм братиком.
А вже муй братик ружечко заряжає,
Моя матюнка стихенька промовляє:
— Не бий, синочку, да сюей галочки,
Бо сюей галочці, як моеї дочці
На чужуй сторунці...

Матюнка моя і голубонько,
Розкошовала я в тебе!..
Розкошовала і погуляла моя кусонька у тебе,
Гуляти я йду, гуляти я йду,
Я в тебе не прошусь;

З гуляннячка йду, подружок веду,
Тебе не боюсь.

Я на хвурточку, ти в кватирочку,
Я в сінечки, ти на дверечки:

— Чому, доню, не гуляла?

Я в світилоньку, ти за свічечку;

— Садись, доню, вечеряти!

Батькова вечеря з перцем печена,

Тихая розмовонька;

А в свекорка суха скориночка,

Сльозами розмочена...

Коли б я знала або відала,
Що в батенька не буду,
Не робила б я, не кувала б я
Золотого перстенька.
Поробила б я, заказала б я
Золотії крилечка,
Полетіла б я, одвідала б я
Чужой сторуньки;
Не так сторуньки дальней
Як чужого батенька;
Чи вун же добрий чи добровольний,
Чи такий, як муї рудний?
У мого батюнки крутії гори,
Та гуляти доволі,
А в свекорка усюди румно,
А гуляти не вульно.
Уровняй, Боже, гори-долини,
Щоб було ровнесенько,
Щоб од свекора та до батенька
Ходити близесенько...

Я уже сказал, что «весілля», т. е. музыка и танцы, продолжается в доме «молодой» до вечера; а вечером здесь происходит особо торжественная церемония: «дележ коровай». «Молода» сажает родных и «дружок» за стол «на покуть»; родных ближе к образам, чужих дальше. Два «дружка», перевязанные через плечо вышитыми полотенцами, начинают делить коровай, — большой пшеничный хлеб, сверху украшенный слепленными из теста птичками. Один дружок режет, другой подносит ломти коровай гостям.

Дружок берет коровай в руки, несет его к дверям и говорит, обращаясь к почетному гостю, играющему роль старосты:

— Староста, полістароста⁴!

- А що, голубе!
- Благослови сей хліб на мир хрещений роздати!
- Бог благословить!
- Другим разом!
- Бог благословить!
- В третій раз!
- Бог благословить!

– Ну, Господи благослови! – говорить в заключе-
ние дружко и начинает «делити коровай»; другой
дружко подносить гостям ломти коровай, те берут и
дарят молодой деньги или обещают скотинку или
меру-другую зерна.

– Василь Бурдюг подаровав мірку жита! – гром-
ко объявляет дружко, обращаясь к «молодой» и за-
писывает подарок на «комені».

В это время девушки-дружки поют шутливые
«приспівки» в которых нередко ядовито подсмеива-
ются над распоряджающимися на свадьбе «боярами»:

Вам, бояре, не бояровати,
Вам, бояре, да свиней пасти,
З великою да ломакою,
З сивою да собакою,
Гроші заробляти,
Квітку викупляти!..

Чи не бачиш ти, дружко,
Що бояре коровай крадуть?
То в мніх, то в кишеню,
Дівкам на вечерю;
То в мніх да в рукавички,
Дівчатам на вечернички...

Чи не бачиш ти, дружко,
Що да твоя жона робить:

По семеро да дітей водить,
Усе з кошелями,
Увесь коровай забрали...

Стоящие далеко от стола кричат дружку:

Дружко рудий!
Неси коровай сюди!
Дружко ус надув,
Про нас забув...

Перед отъездом «молодой» в дом к своему «молодому» поются следующие последние песни:

Старшая дружечка!
Поглянь ув оконечко.
Чи пузно, чи рано?
– Ще рано, ранесенько,
Ще вечурня зоря не зійшла,
Ще дівка Параска от батька не одійшла.

Шой у лузі калиночка із вітками,
Прощалася Парасочка із дівками.
– Прощай, прощай, Параска, сестра наша!
Тепер ми да не твої, ти не наша...
Тепер ти того пана, з ким гуляла!..

В оставшуюся от коровай нижнюю корку напивают медных монет и отдают ее музыкантам, которые, проводив невесту из хаты, уходят домой; девушки-подруги, сопровождая «молоду» в дом жениха, поют следующие «приспівки»:

Плавала чашечка по меду,
Плакала Палажечка по роду.

Лучче б було нам не знаться,
Як нам с тобою розстаться.
Так як рибочка з водою,
Так нам Палажка з тобою!.. Гу-у-у!..

Місяць дорогу просвітив,
Братець сестричку проводив,
І ворутечка одчинив,
І доруженьку указав.
— Оце тобі, сестриця, дорога,
Їдь од батенька здорова.
Ой будь здорова, як вода,
Ой будь багата, як земля,
Ой будь красная, як весна! Гу-у-у!..

Садись, Параско, на вози,
Покидай батькові нарови;
Що первий нарув — батькув двур,
А другий нарув — жениханья,
А трейтій нарув — вечорнички,
Поїзжай, Параско, в молодички. Гу-у-у!..

При входе «молодих» в хату «молодого», их встречает на пороге мать «молодого» с хлебом и солью в руках. Они входят в хату, кланяются и садятся за стол. Здесь давно уже поджидают их «баби», соседки и родственницы, которые сейчас же запевают:

Прилетіла да тетеренька,
Не вчора да теперенька,
Тут вона сіла, впала,
Господиня встала.
Не кишкайте, не полохайте.
Тут її да принажуйте,
По головці да пригладуйте,
Пшона пудсипайте, води пудливайте!.

Прилетіла сорока че-че-че,
Сіла на колочку, щибече,
– Дать тобі істочки?
– Ніт не хочу!
– Дать тобі питочки?
– Ніт не хочу,
Одчиніть комуруньку:
Спать полечу...

После этого все «вечеряють», пьют «горілку» и расходятся по домам; а «молодії» идут спать «у комору» (клеть).

На другой день, утром дружки приносять «молодим» «снідання»: булки, «холодне», жареную курицу и т.п.; по дороге дружки поют:

Де ж твоя, Оксеню, китайка,
Що ти привезла от батька?
Простели її по столу,
Своїм дружечкам на хвалу. Гу-у-у!..

Скучила, Оксеня, скучила,
У коморі сидючи,
Своїх дружечок дожидаючи. Гу-у-у!.

Де ж тебе, Мотречко, шукати,
Чи в шевлії, чи в лободі,
Чи з лебедями на воді?
Ой чи в зеленуй дуброві,
Чи у свекорка в коморі.? Гу-у-у!.

Де ж ти, Одарко, бувала,
Що інієм голувонька припала?

– Була, дружечки, у дорозі,
На великому морозі,
Покуль водиці набрала,
Інієм голувонька припала. Гу-у-у!

Молодая ведет дружок в комору и угощает их. В этот день с утра у молодого на дворе на высоком шесте выбрасывается красный флаг, в знак того, что невеста оказалась чистой и невинной; отсутствие флага свидетельствует о противном. Нужно заметить, что экспертизу производят «старі баби»...

После угощения дружки веселятся, танцуют и поют:

Що в нашого свата
Усього багато:
І дров не поліна,
Сміття по коліна! Гу-у-у!

Що в нашого свата
Капуста рядами,
Буряки кадовбами.
Їли кашу не соленую,
Пили воду не холодную!.. Гу-у-у!

Молодая привязывает красные ленточки в петлицы всем проходящим.

Через несколько часов являются «баби» и ведут «молодую» в церковь «скривать». Священнику при этом дарят хлеб и платок; священник, накрывает «молодую» куском полотна и что-то читает. В этом и состоит странный обряд «скриванія»

Из церкви «баби» возвращаются с веселыми песнями:

А були ми у Бога,
Молилися Богу

І Духу святому,
Попу молодому!..

Посію я пшениченьку,
Стану на межі.
Прилітала орлиця
Твоя і моя...

Продавала баба рака
По два шага...
Ой, раче, раче,
Що по тобі баба плаче...

Пожену я корувоньки до череди,
Сама буду гуляти до середи!..
Да гуляйте, братці, гуляйте,
За моєю рудною сестрою,
Да за її русою косою,
А в її кусоньки не має,
Вся її родня гуляє...

Вигребай мати жар, жар,
Коли тобі дочки жаль, жаль,
Укидай у піч дрова,
Оставайся здорова!..

В этот день «весілля» происходит в доме молодого; обычно оно бывает особенно шумным сравнительно с другими моментами свадьбы. Несколько «баб» относят родным «молодой» в их дом пирожки и жареную курицу; там это делят на всех, гуляют, танцуют, пьют «горілку». К вечеру «молода» ходит вместе с сестрою по селу и приглашает родных и знакомых «на коровай» к «молодому». Вечером здесь де-

лят коровай так же, как и у «молодой», с тою только разницей, что за столом сидят уже не «дружки», а «баби».

На третий день к молодым приезжают знакомые, наряженные цыганами; отсюда они отправляются «по людям» и выпрашивают сало, пашню (т. е. рожь гречиху, овес и т. д.). К вечеру они продают собранное, докупают «горілку» и кутят целую ночь, причем на блинах надевают на головы друг другу горшки и разбивают их... Так заканчивается свадьба.

В следующие дни «молода» ездит к знакомым и собирает подарки, пообещанные «на короваї»...

Крестины

Крещение ребенка также сопровождается особыми обрядами и песнями. Как только ребенок родится, баба идет к попу и несет ему «четвертку горілки», петуха, хлеб и 10 коп. денег за молитву. Хозяин приглашает кума и куму, и они несут новорожденного крестить к попу и опять преподносят ему хлеб и «четвертку горілки»; после крещения кум и кума снова кладут батюшке копеек по 30 или 50. В большинстве семей, когда выносят новорожденного из избы (перед крещением), то на пороге кладут топор, а куме дают в руки кусок «печини» (кирпича), чтобы она бросила ее, когда выйдет на двор. Принеся окрещенного ребенка домой, кладут его «на покуті», на разостланном кожухе.

Когда ребенок полежит некоторое время, приходит мать и уносить его; затем все гости садятся за стол и, пообедав и выпив «горілки», поют песни в честь кумы, кума, бабуся (повитухи) и др.:

Запряжем, запряжем коня вороного,
Одвезем, одвезем кума молодого.
Запряжем, запряжем кобилу рябую,
Одвезем, одвезем куму молодую.

Наша бабусенька, наша старесенька,
Да не пишна була,
Да сама ж вона, да сама ж вона,
В господу прийшла.
Запряжем, запряжем тринадцять волув,
Одвезем, одвезем бабусю домой...

Колядки и щедривки

Зимний сезон богаче празднествами и песнями, чем страдные летние дни. После предрождественского поста, так называемой «пилиповки», начинаются «веселые» и торжественные рождественские святки. Накануне Рождества девушки и подростки колядуют, под новый год — щедруют. Глубокой, седой стариной веет от этих колядок и щедривок. Многие из них возникли еще в дни удельно-вечевого периода и носят на себе несомненные следы той эпохи.

О щедривках и колядках местечка Воронежца, описываемого мною, в свое время говорил П. А. Кулиш в своих «Записках о Южной Руси».

В сборнике Антоновича и Драгоманова «Исторические песни малорусского народа» в отделе «Песни века дружинного и княжеского» помещена песня «Боярское сватанье» почти тождественная с приведенной ниже колядкой: «Ой рано рано кури заіли», которую и до настоящего времени распевают у нас в Глуховском уезде.

Колядки

Ой рано, рано кури заїшли.

Святий вечор! *)

Ще ранійше того Іванко устав,
Лучком позвонив, братиков побудив:

– Вставайте, братці, коней сідлайте,
Коней сідлайте, хортів скликайте.

Поїдемо на влови в зелені дуброви.

Ой там навидав куну в дереві,

Куну в дереві, дівку в теремі.

Вам же, братці, всім по куніці,

А мені, молодому, – дівка в теремці.

Вечор добрий!..

А в пана, в пана, в пана хазяїна

Святий вечор!

Перед дверми стоїть калина,

Пуд калиною Єгорко ходить,

Єгорко ходив, рученьки ломив,

Рученьки ломив, батенька просив:

– Ой тату, тату, ожени мене,

Ожени мене, не бари мене!

– Ой синку, синку, кого ти любиш?

– Я тую люблю, що пуд сонцем ходить!

– Ой синку, синку, – то ж нам нерувня,

То ж нам нерувня, тож королевна!

А сватай, сватай Павлову дочку,

Павлову дочку, дівку Ганночку,

Ой то ж нам рувня, не королевна!

Да бувай здоров, славний козаче

Славний козаче, молодець Єгорко!

Святий вечор!..

*) Этот припев повторяется после каждого стиха.

Колядин, колядин,
Я в батька один
Святий вечор!
Дайте ковбасу,
Батьку понесу.
Дайте кишечку,
Іззім в затишечку.
Мати казала,
Щоб приніс сала.
Батько сварився,
Щоб не барився!..

Святий вечор!

Щедривки

Ой в саду, в саду, в саду-винограду,
Щедрий вечор, щедрий вечор! *)
Там стояла білая береза,
Білая береза, тонка, висока,
Тонка, висока, листям широка.
Що на туй березі кора золотая,
Кора золотая, жемчужная роса.
Де не взялися райські пташки
Обдзьовбали золотую кору,
Золотую кору, жемчужную росу,
Крилечками обтрепали.
Де не взялась дівка Марьечка,
Позбирала ту золоту кору,
Золотую кору, жемчужную росу.
Понесла вона к золотарикам;
– Золотарики, мои братики!
Изкуйте мені три кубочки,
Три кубочки, три нарядочки;
Первий кубок – отцю, матці.

*) Повторяється после каждого стиха

А другій кубок – братику да сестрі,
А трейтій кубок – милому да мені!
Отцю-матці – шумнее пиво,
Братику да сестрі – зеленее вино,
Милому да мені – солодок да медок!..
Да бувай здорова, красная паня,
Красная паня – дівка Марьечко
Добрий вечор!..

Славен, славен молодець Іванко.
Щедрий вечор! (2 раза) *)
Ой чим же він прославився?
Щедрий вечор!
Трома городами, своїми слугами
Слуги мои молодії,
Запрягайте кони воронії,
Поїдемо у Мир-город,
Вузьмем собі помиряночку,
Помиряночку-королевночку,
Отцю-маткі на послужечку,
Мені молодому на подружечку.
Отцю-маткі слуга буде,
Мені молодому пара буде.
Отцю-маткі діло робити,
Мені молодому в гості ходити.
Ой бувай здоров, славний козаче,
Славний козаче, молодець Іванко,
Не сам з собою, – з отцем, з матір'ю,
З милим Богом, з усім родом.
Вечор добрий!

Що в Києві да на риночку,
Щедрий вечор!

*) Припев: «Щедрий вечор» постоянно повторяется после каждого стиха.

Там Варочка сад садила,
Сад садила, говорила:
– Рости, саду, вище мене,
Вище мене, краще себе,
Щоб яблучки буйнесенькі,
А орішки дробнесенькі,
А ягодки краснесенькі.
Яблучками пудкидатися,
Орішками забавлятися,
Ягодками красуватися.

Щедрий вечор!

Да бувай здорова, красная пані,
Красная пані, дівка Варочка!..

Добрий вечор!

Сів Ісус да вечеряти,

Добрий вечор! (2 рази)

Пришла к йому Божая мати:

– Покинь, синку, вечеряти,
Возьми, синку, райські ключі,
Одомкни, синку, рай і пекло,
Повипускай, синку, грішніі душі,
А однуй душі не випускай, синку, –
Одна душа согрішила:

Отця-матір полаяла,

Не полаяла, подумала.

Ой бувай здоров, пане господарє,

Не сам з собою, з своєю жоною!

Вечор добрій!..

«Говорят, что был когда-то болван Коляда, – пишет Н. В. Гоголь в своем рассказе «Ночь перед Рождеством», – которого принимали за Бога, и что будто от того пошли и колядки. Кто это знает? Не нам простым людям об этом толковать. Прошлый год отец

Осип запретил было колядовать по хуторам, говоря, что этим народ угождает сатане. Однако ж, если сказать правду, то в колядках и слова нет про Коляду. Поют часто про Рождество Христа, а при конце желают здоровья хозяину, хозяйке, детям и всему дому».

В наших колядках и щедривках также ничего нет про Коляду...

Самые щедривки и колядки проходят так же весело и шумно, как в чудесном Гоголевском рассказе.

Шумная толпа девушек с веселым смехом подбегает к запущенному инеем, освещенному колеблющимся светом лампадки, окну.

– Дядюшка Свиридон! – кричит самая бойкая девушка, – дозвоьте щедровать!

– Нічим даровать! – глухо доносится из хаты.

– Як се так нічим? – задорно спрашивает девушка.

– Грошей нема, не заробив!

– Чому ж ви, дядюшка, не заробили?

– Ну Бог з вами, – отзывается голос из хаты, – вас не переговориш. Щедруйте!

– Кому?

– Да хоть Марку!..

За окном стройно и отчетливо раздается «щедрівка».

Царь Максимилиан

У «парбков» или «хлопцов» есть свое святочное развлечение: вождение по местечку и по соседним хуторам и деревням «Царя Максимилиана»^{*)}). В этой столь популярной народной «кумедии» участвует

^{*)} О народной «кумедии» «Царь Максимилиан» мною помещена особая статья в «Известиях отд. русского языка и словесности Императорской Академии Наук» т. IX, 1904 г., стр. 266-298.

19 «хлопцов», изображающих: Царя Максимилиана, Адольфа – царского сына, Брамбеуса – палача, Максимку – кузнеца, Скорохода, Девицу, Старшего Богатыря, Младшего Богатыря, старика Марка-гробкопателя, Доктора, Гусарина, Черного Арапа, Анику-воина, Змея-улана, Смерть, Жида Ицку, Цыгана Ивана и Короля Мамай.

Парни наряжаются в разные военные доспехи, которые можно добыть под рукой, и дают по хатам представления. Появление импровизированной труппы в селе – целое интересное событие. Хозяева позажиточнее зазывают «кумедию» в свои хаты, и вскоре сюда битком набивается деревенская публика, чтобы посмотреть представление.

Для «царя» ставится стул или табуретка, он садится и говорит свои рифмованные речи, которые чередуются с пением всех участвующих в труппе. За доставленное удовольствие хозяева расплачиваются с деревенскими артистами салом, колбасами и другими подарками или деньгами. При дележе гонорара нередко происходят между подвыпившими артистами жестокие коллизии, оканчивающаяся порой общей свалкой...

Засивание

У маленьких мальчиков тоже есть свое новогоднее развлечение. Они встают вместе с рассветом («вдосвіта»), берут в свои «шаньки» (торбы) у матерей разного зерна – гречихи, гороху, ячменя и т. д. – ходят из хаты в хату и, бросая горсти зерна, причитают:

Ходить Ілля
На Василя,
Носить пугу

Житяную.
Куда не махне,
Там жито росте,
Жито, пшениця,
Всяка пашниця.

Поздоровляю вас з празником, Новим Годом.

Или:

Я маленький хлопчик,
Зліз на стовпчик,
На дудочку граю.
Христа забавляю .

Хозяйки дают мальчикам по конфетке или по прянику. Более досужие ребята сооружают звезду и носят ее из избы в избу в течение святок, распевая стих:

«Шедшії три царі
Несли Христу дари»...

Детские побасенки

Кстати, заодно уж я позволю себе привести здесь образцы шутливых побасенок и небылиц, которыми развлекаются дети, а иногда и взрослые в долгие зимние вечера:

Був у бабушки козел, (2 раз)
Он на привязі стояв, (2 раз)
Он сухарики їдав,
По средам да по п'ятницям...

Помішалася вода з піском,
Поругалася старуха з стариком,
Загубили вони рог с тобаком.

А Харлампій Іванчин йшов,
Вун рог з табаком знайшов.
Ай шутиця-пошутиця була,
Що куриця поросят навела,
А свиня да яець нанесла.
Безрукий тиї яйця побрав,
А голому да за пазуху наклав,
А сліпий да пудглядував,
А глухий да пудслухував,
А німий той «ура» закричав,
Безногого в погонь погнав,
Шолудивого за петли попав.
Ой, старії людиці, чи не чули ви присловиці?
Що Іванька Царев жениться,
Вун жениться, женихається,
Бере жунку моложевую,
По батьку молодцевую;
Сто двадцять п'ять бояринов;
А сто триста таких мужиков –
І Божок Дармидон, і Розпутний Антон,
І Божок Антошка, Чечелів Прокошка,
Божкова Параска, Буцкова Сокліта...

Небылиця

- Здравствуй, Мишка!
- А, здоров, Гришка!
- Воткудова ти?
- Із Ростова.
- Я слихав, що в городі Ростові большой дуб поросят нав'юв.
- Не могу-знатиму доказать...
- Я слихав, що в городі Ростові большое озеро вигоріло.

— Я ішов мимо того озера, лежить большая щука, хвост одгнивши, голова одгорівши.

— Я слихав, що в городі Ростові князь сина женить.

— Не могу-знатиму доказать. Ішов я мимо княжеського двора — собаки позапряжені, кошки поза-возжані, а пани по погребам сидять.

— Значить ти Ростовський?

— Конечно, Ростовський! Шо я тобі брехать буду...

— Я слыхав, що в г. Ростові сильная ярмалка?

— Не боров.

— Кажуть длинна?

— Не міряв.

— Шо там почум?

— Мука по мішкам, тобак по ріжкам, а гроші по шкатулкам.

— Шо ж ти собі купив?

— Було в мене трошки грошку, купив собі мірочку горошку; ішов через мост, виставив диявол хвост, споткнувся через тот хвост, розсипав горошок пуд мост...

— Плохо ж тое діло!

— Плохо, да не зовсім.

— Как?

— Да вот как!

— Што?

— Да вот што!

— Говори!

— Слушай! Як став я той горох собирать, назбирав три горошини, як посіяв пуд полом, уродило в мене струччя, як друччя.

— Хорошее твое діло!

— Хорошее, да не зовсім!

— Як? (і т. д.).

— Як унадились до мене попові свині, виїли горох до стеблини.

— Плохо твоє діло.

— Плохо, да не зовсім (і т. д.).

— Як зачав я тих свиней бить да із їх сало солить, насолив я 40 бодень.

— Хорошее твоє діло!

— Хороше, да не зовсім (і т. д.).

— Як унадились до мене попові кошки, виїли у мене сало до крошки; як зачав я тих кошек бить, да із їх смухи чинить. Пошив я своєю жоні шубу; пошла моя жона до церкви. Як зачав батюшка кадить да на людей глазами водить, ізняв із моєї жони шубу. Як зачав я з попом судиться, присудили мні корову з одної цицької.

— То не корова!

— А што?

— Вовк!

— В лобок тобі толк!

— То не вовк, то ліса!

— До темячка тобі коса! Я про лісу сам розкажу. То ліса, шо по дереву лазить да орішки жреть.

— То білка.

— Сім'ячка тобі мірка! Я про білку тобі сам розкажу! То білка, шо пуд клуньками лазить да печерки роєть.

— То мишь!

— В . . . їй подиш! То миш, шо по рікам лазить да печерки роєть.

— То рак!

— Іди ти, сам дурак! Увесь Ростов пройшов такого дурака не знайшов!

Соломенний воз... Ох онька,
Сірая суконка...
Віз барин бабу,
Соломенний воз!
Лежить баба на боку,
Повний нус табаку!
Сіла баба та й заснула.
Прийшла свиня,
Бабу пхнула.
Повели свиню до пана,
Свиня божитися – не пхала!

Христос Воскресе!
Хома паску несе,
А Хомиха поросся,
Постой, Хома, похристосуємся!

Лирники

Зимой чаще, чем летом ходят из хаты в хату слепые лирники-«старці» – и под аккомпанемент своего незатейливого инструмента – трехструнной лиры с вращающимся колесиком – распевают светские и духовные песни, получая за это от хозяев «посильные дары» хлебом, салом и мелкой монетой. В местечке Воронеже постоянно живет лирник Алексей Побегайло ⁶. Вот наиболее популярная из его песен:

ПІСНЯ ПРО ХОМУ І ЯРЕМУ

Пойдем, братці, в кабачок,
Вип'єм водочки крючок.
Ви послушайте, міряне,
Православні христіяне,

Я вам пісню спою
Про Ярему про Хома,
Што Хомушко да Ярема
Родніє братья,
Што на Хомі, на Яремі
Разноє платъє:
Носив Хома кобеняк,
А Ярема ходив так.
– Ой худо, брат Ярема! (2 раза)
Негде щастя нема!
Чи не лучче наше діло,
Нумо так проживать, (2 раза)
Нум горшками торговать, (2 раза)
Собі деньги считать.
Набрав Хома горшков,
А Ярема макотер.
Сів Хома на горі,
А Ярема пуд горою.
Што Хомушка покотив
І Яреміні побив, (2 раза)
Собі шкоди наробив.
– Ой і худо, брат Ярема... (і т. д.)
Чи не лучче наше діло,
Нумо так проживать, (2 раза)
Чужі інбари обкрадять, (2 раза)
Собі деньги считать.
Пошов Хома в лавку,
А Ярема у інбар,
Там Хомушку захватили,
Носаками покотили.
– Ой худо, брат Хома, (і т. д.)
Нумо так проживать,
Нум по шляхам стоять, (2 раза)
Добрих людей розбивать, (2 раза)
Собі деньги считать.
Взяв Хома дубину,

А Ярема осину,
Пошов Хома у лісок,
А Ярема у борок.
Став Хома пуд вязом,
А Ярема пуд кустом.
Три неділі простояли,
Нікого в глаза не видали,
На четвертую неділю,
Їхав пан-дворянин, (2 раза),
То боярської син. (2 раза):
Хому за чуб ухватив,
Бив Хому плетью,
А Ярему канчуком.
Побіг Хома кріпко,
А Ярема сторчаком.
– Ой худо, брат Хома... (і т. д.)
Нум до церкви ходить,
Свої души спасать.
Пошов Хома в олтар,
А Ярема на клірос,
Надів Хома ризи,
А Ярема штихар.
Став Хома за попа,
А Ярема за дяка.
Што Хомушка зачитав,
А Ярема заскакав.
Де не взявся пономар,
Тому дому господар (2 раза),
Хомі робра поламав,
Што Хомушка утікав,
Окно дверми показав.
– Ой худо, брат, Хома... (і т. д.)
Нумо так проживать,
На скрипиці іграть (2 раза).
Справив Хома скрипку,
А Ярема гуслі.

Пошов Хома до попа,
А Ярема до дяка,
Там же саме поп розгулявся,
За Яремой, за Хомой
З дубиною гнався.
Што Хомушка утікав,
Свого братця наганяв.
— Ой худо, брат Хома... (і т. д.).
Нум на річку ходить, (2 рази)
Собі рибку ловить, (2 рази)
Свої душі ситить.
Справив Хома човен,
А Ярема лодку;
Што в Хомі без бока,
А в Яремі так без дна.
Сів Хома в лодку,
А Ярема в човен.
Поймав Хома окуня,
А Ярема плотку.
Вони зрадувались,
І повивернулись;
Шо Хомушка на дно,
Дак Яреми не видно.
Што Хомушку тягнуть,
А Ярему волокуть;
По Хомушкі дзвонять,
Ярему хоронять.

Масленица

Особенно шумно и разгульно проводится «масляна». В это время по селам начинается повальное пьянство.

В понедельник после «заговин» бабы несут на базар продавать сыр (творог), масло, сметану и т. п. По-

том собираются в избу, до какой-нибудь гостеприимной «куми», покупают в складчину водку, пекут блины и варят вареники. Ходят также из избы в избу и поют песни:

Масляница – баламутка була,
Обіщала сиру, масла,
Та й не хутко дала!..

—*—*—*—
Масляница кривороты,
Не попала в хвуртку,
Да в ворота... и т. д.

Существует при этом обычай привязывать неженатым и незамужним «колодку» (полено) к ноге. Кто не успел отбиться от «колодки», должен купить в виде откупа «півкварти горілки». Катанье на лошадях здесь мало распространено.

В «неділю» опять заговляют на «великий пуст», во время которого не дают скоромного самым маленьким детям, процент смертности которых в это время значительно повышается.

Весною

Так в трудах и развлечениях проходит зима. С каждым днем солнце начинает пригревать сильнее и наконец снимает белую пуховую скатерть, покрывавшую поля и огороды; высокие места начинают просыхать, и в праздники на них собираются хлопцы играть «в шара», т. е. подбрасывают деревянный шар и на лету стараются попасть в него короткими и толстыми палками – «шаровнями». Эта игра пользуется большим успехом не только среди подростков, но также и среди взрослых. По вечерам, пока полицейский обход не разгонит поющих девушек, село оглашается звонкими песнями-веснянками, в которых часто слышится припев:

Весна, весняночка,
Де ж твоя дочка, паняночка... Гу-у-у!..

Вместе с теплыми днями начинаются полевые работы, поглощающие всецело время и внимание крестьянина.

Приметы. Суеверия

Выше я привел несколько колядок и щедривок, переносящих нас в далекие времена IX-X столетия. К сожалению в описываемой мною народной среде сохранились не одни только поэтические отголоски старинной полудикий эпохи; сохранилось также немало суеверных пережитков, красноречиво свидетельствующих о поразительном народном невежестве.

В силу особых причин, о которых я скажу ниже, невежество местного населения с течением времени не только не уменьшается, а наоборот как будто бы растет...

Несмотря на существование земских врачей население по старому чтит «знахарей» и лечится домашними «средствами». У доктора м. Воронежа я видел недавно любопытную ладонку, которую он нашел на груди больной туберкулезом. Ладонка состояла из тряпочки, в которую был вложен лоскуток бумажки со следующей абракадаброй:

А в р а а м ъ
В р а а м ъ
Р а а м ъ
А а м ъ
А м ъ
М ъ
Ъ

Бедная больная носила этот талисман от «хунди», т. е. лихорадки.

Однажды местная старая ворожея изобрела новое универсальное средство от всех болезней, которым пользовала всех проходящих. Оно называлось «золотой гриб» и состояло из сулемы, синего камня, «острой воды», мухомора и т. д.

Нет сомнения, что бедность и невежество являются двумя главнейшими причинами наблюдаемой здесь поразительной детской смертности. То и дело вы видите некрашенные детские гробики, относимые родителями на тихое деревенское кладбище.

– Видно, так Богу угодно! – утешает себя мать и по прежнему забирает всю свою детвору и ведет к соседу прощаться с покойником, умершим от дифтерита или какой-либо другой заразной болезни.

Падеж скота объясняется также попусшением свыше. Начинается, положим, эпидемия. Население волнуется. Вскоре возникает слух, находящий горячих сторонников.

– Вы бы приняли меры! – говорит народу ветеринар *)

– Какие тут меры... тут попусчение Божие! Морище!..

– Что такое?

– У пильщиков спитайте. Вони скажутъ.

Пильщики, стало быть, работали в лесу и слышали неведомый голос:

– Вацю! Вацю! Ваць, ваць, ваць!

– Що ти таке? – спросили пильщики.

– Я морище! – ответствовал неведомый глас.

– Чого ж ти хочеш?

*) Эти разговоры я заимствую из своей заметки в свое время появившейся в периодической печати.

— Я свиней скликаю. Истреблю всех свиней, ни единой потом не оставлю. Доберусь потом до овец и до коров доберусь!..

— За що ж ти так тяжко караеш нас?

— За беззакония ваши и многие смрадные прегрешения. Бога забыли. Попам выручки не даете, по средам да по пятницам скоромное жрете!..

Перечислим некоторые приметы, записанные в местечке Воронеже.

В какую сторону воеет собака, там будет пожар.

Если кошка перебежит дорогу или перейдет женщина с пустыми ведрами или поп, не будет добра.

На третьей неделе после «молодика» (новолуния) нельзя ничего предпринимать важного.

По заходе солнца нельзя катать белья, а то скот будет болеть.

Если посмотришь на мертвеца в окно и возьмешь-ся потом рукой за какую-нибудь часть тела, там будет «наростень».

Кабана закармливать надо начинать на «молодику», в среду первой недели. Чтобы кабан был жирный, закармливать надо так: взять немного щетины с хвоста, взять по 3 ложки провизии с каждой «стравы» (кушанья), смешать все это и дать кабану.

Если хвост корова положит на спину, будет дождь.

Нельзя одевать новую сорочку в понедельник — будет обида.

Нельзя свистеть ни во дворе, ни в доме; где постоянно свистят, там двор разорится.

Нельзя ходить по месту, засеянному огурцами, — огурцы будут горькие.

Нельзя ступать на то место, где собака поскребла лапами землю, — болезнь будет.

Нельзя ступать на то место, где валялась лошадь, — лишай будет.

Нельзя пряхть в пятницу.

Если кто начнет тебе завидовать, то для отвращения несчастья нужно три раза плюнуть в сторону и откусить частицу ногтя. Завидовать нельзя ни человеку, ни скотине.

Нельзя ничего рубить на пороге — будет лихорадка.

Во время заговенья нельзя чесать голову, иначе куры будут грядки грести; нельзя также в этот день шить, иначе на пальцах будут нарывы.

В поминальные дни нельзя шить — «дідам очі по-зашиваєш».

Если корова отелится, то нельзя в тот день никому ничего ни давать в долг, ни продавать, иначе «теля буде блудяще».

Кто сделает поджог, у того в течение шести недель будет на спине черный крест.

Нужно заметить, что далеко не все поверья такого невинного свойства; так например существует глубоко вкоренившееся убеждение, что свеча, сделанная из человеческого сала, имеет чудесное свойство наводить мертвый сон на всех людей. Когда такая свеча зажжена, можно брать все, что угодно: никто не проснется.

Не так давно, выездная сессия нежинского окружного суда рассматривала в г. Глухове характерное дело об убийстве мальчика с суеверными целями в деревне Никитовке Глуховского уезда *).

Крестьянин деревни Никитовки Антоң Мельник тоже крепко верил в чудодейственную свечу из человеческого сала. Он задумал во что бы то ни стало достать эту свечу.

**) Этот случай уже был оглашен мною в «Неделе».*

Задача была не из легких, потому что сало надо было вырезать непременно из живого человека. Ходил в избу к Антону дальний родственник Мельника, здоровый краснощекий Ваня, одиннадцатилетний сын вдовы Евдокии Моргун. «Жирного» Ваню и наметили «для свечи» отец и сын Мельники и чтобы приручить его к себе, дарили ему разные игрушки. На третий день Пасхи мальчик качался на качелях в Антоновой клуне.

В это время сын Антона Мельника Митрофан подкрался к мальчику сзади и ударил его в голову кирпичом.

Ему скрутили поясом руки и ноги и, как выяснилось впоследствии, стали вырезывать из живого мальчика куски жира... Окружный суд приговорил Антона Мельника к каторжным работам на 20 лет, а его сына Митрофана на 12 лет.

Без сомнения причины преступлений произведенных суеверием зависят не только от злой воли отдельных лиц, а также от окружающей тьмы...

Заключение

В заключение я позволю себе указать на ту главнейшую причину, которая мешает проникать лучам света в темное царство украинского народа.

Такой причиной, несомненно, является запрещение малороссам иметь школы и книги на родном языке. Как известно, на основании распоряжения 18-30 мая 1876 г.⁷ текущая литература вовсе воспрещена на украинском языке.

Между тем книги и газеты на русском языке непонятны малороссу.

В свое время пишущему эти строки приходилось учиться в сельской начальной школе в Малороссии.

Я помню, как много было у нас убито времени и сил только потому, что обучение велось на чуждом для нас русском языке, по чуждым русским учебникам. Те книги, которые нам выдавали в школе, мы приносили домой и читали их вслух, но они оставались непонятными нашим родителям.

Иногда же кому-нибудь из нас случалось добыть украинскую книжку. Счастливый обладатель «Черной Рады», «Гайдамак» или «Проповедей» Гречулевича⁸ выходил на улицу, садился «на колодки» и читал вслух, и вскоре вокруг чтеца собиралась чуть ли не вся улица; впечатление было огромно; слышались сочувственные замечания; радостной улыбкой озарялись лица слушателей при звуках «рідной мови»...

К чему привели многочисленные запрещения издавать периодические органы на украинском языке, печатать переводы и книги для детского чтения?

Неизбежно они приводили к угасанию народного духа и творческих сил страны и вызвали заметную отсталость здешнего населения, а умственная отсталость бросила свою черную тень на все стороны народного быта, потому что

«На поприще ума нельзя нам отставать».

Примечание. Отметим, кстати, несколько характерных местных фамилий и прозвищ: Сопатий копитан, Скляр, Геремес, Мозок, Ковбаса, Перегуда, Зазуля, Щастний Корж, Макуха, Световой, Портянка, Гречка, Чайка, Кривонос, Рыбалка, Лях, Суховей и т. д.

О КОЛЯДКАХ И ЩЕДРИВКАХ В ЧЕРНИГОВСКОЙ ГУБЕРНИИ

Всем известно, в какой сильной степени отражались изменения общественного строя малорусского народа на его песнях. Все главнейшие события из жизни народа порождали новые песни и думы, начиная по крайней мере от отдаленного IX века и оканчивая событиями новейшего времени, как например, войной с Китаем, о чем песня в свое время была приведена на страницах «Волыни». Исторические песни малорусского народа — это «поэтическая история общественных явлений в Южной Руси», как свидетельствует М. Драгоманов. В наших селах и хуторах молодежь и поныне распевает те песни (б. ч. щедривки и колядки), в которых рассказывается о событиях века дружинного и княжеского. В известном сборнике Вл. Антоновича и М. Драгоманова¹ приводится множество песен века дружинного и княжеского. В настоящей заметке мне хочется остановиться на одной из таких песен, помещенной на странице 22 названного сборника под заглавием «*Князь и сыновья его на уделах*», и присоединить сюда несколько новых песен того же характера, слышанных мною в м-чке *Воронеже Черниговской губернии, Глуховского уезда*, от моей матушки, бывшей крепостной крестьянки г. Чуйкевича², друга знаменитого писателя П. А. Кулиша. В «Зап. о Ю. Руси» (т. I., с. 196)³ П. А. Кулиш приводит такую щедривку о князе и сыновьях его на уделах:

Славен, славен да пан NN.

Щедрий вечір!

Ой чим же він славен? – Трома городами.

Щедрий вечір!

Трома городами, *своїми синами.*

Щедрий вечір!

«Потом, – говорит г. Кулиш, – следует исчисление городов, которыми обыкновенно бывают: Киев, Чернигов и тот город, который ближе к селу. Сыновья сидят в городах, и каждый имеет свою заботу: один собирается на войну другой на охоту, третий на свадьбу; к сожалению я не помню слов этой *щедрилки*, слышанной мною в детстве под окнами родительского дома (в Черниговской губ., в Глуховском уезде, в местечке Воронеже), но каждый согласится, что она *изображает князя и его сыновей на уделах*».

Родившись в том же м-чке Воронеже Черниговской губ. и проведя в нем, так же, как и Кулиш, свое детство, я тоже неоднократно слышал эту щедрилку под окнами родительского дома и даже сам распевал ее в компании своих сверстников под окнами соседских домов, но я никогда не слышал, чтобы в этой щедрилке говорилось что-нибудь о сыновьях удельного князя⁴.

Чтобы не быть голословным, привожу целиком самую щедрилку так, как поется она у нас в м-чке и может услышать ее всякий интересующийся данным вопросом:

Славен, славен молодець NN!

Щедрий вечор, щедрий вечор!

Ой чим же він славен? – Трома городами.

Трома городами, *своїми слугами.*

Щедрий вечор! (2 раза)

Слуги мої молодії, (щ. в.)

Запрягайте коні воронії, (щ. в.)

Поїдемо у Мір-город (щ. в.)
У Мір-город, у Мір-землю (щ. в.)
Візьмем собі помиряночку (щ. в.)
Помиряночку, королівничку (щ. в.)
Отцю-матері на послужечку (щ. в.)
Мені молодому на подружечку (щ. в.)
Отцю-матері слуга буде (щ. в.)
Мені молодому пара буде (щ. в.)
Отцю, матері діло робити (щ. в.)
Мені молодому в гості ходити (щ. в.)
Ой бувай здоров, славний козаче! (щ. в.)
Славний козаче, молодець NN,
Не сам з собою, з отцем, з матір'ю, (щ. в.)
З милим Богом, с усім родом!

Щедрий вечор, щедрий вечор!...

Так поється эта песня у нас в м-чке, на родине Кулиша. Другой какой-нибудь подобной у нас теперь не знают. Как видит читатель, здесь решительно ничего не говорится ни о князе на уделах, ни о его сыновьях.

Приведу, кстати, и другие щедрилки и колядки, которые поются молодежью у нас в м-чке Воронеже и по настоящее время.

Накануне Нового года дивчата гурьбами отправляются щедровать. Подошедши к окну соседской избы, одна из девушек стучит пальцем в обмерзшее стекло и спрашивает:

- Хазяїн дома?
- Дома! – доноситься ответ.
- Благословіть щедрувать!
- Щедруйте!

Впрочем, иногда хозяева соглашаются не сразу и на предложения: «благословіть щедрувать!» отвечают:

- Нічим дарувать!
- Як це нічим?

- Грошей нема.
- Чому ж це у вас грошей нема?
- Не заробили!
- Чом це ви не заробили?
- Та щедруйте вже, що з вами робить!
- Кому?
- Нашій дівчині!

Дівушки поють:

Ой в саду, в саду,
Саду-винограду.
Щедрий вечор! (2 рази)

Там стояла
Білая береза,
Білая береза,
Тонка висока,
Тонка висока,
Листям широка.
Що на тій березі
Кора золотая,
Кора золотая,
Жемчужная роса.
Де не узялися райські пташки,
Обдзьовбали золотую кору,
Золотую кору,
Жемчужную росу,
Крилечками обтріпали.
Де не узялася дівка Пронечка,
Позбирала тую
Золотую кору,
Золотую кору,
Жемчужную росу,
Понесла вона к золотарикам:
– Золотарики мої братики!
Ізкуйте мені три кубочка,
Три кубочка, три нарядочка.

Первий кубок – отцю-матері,
А другий кубок – брату та сестрі,
А третій кубок – милому та мені.
Отцю-матері – шумное пиво,
Брату та сестрі зеленое вино,
Милому та мені –
Солодок да медок.
Да бувай здорова, красная пані,
Красная пані,
Дівка Пронечка!
Добрий вечор!..

Под другим окошком поют другую щедривку:

Що в Києві да на риночку (Щедрий вечор!)
Там Маруся сад садила,
Сад садила, говорила: (щ. в.)
– Рости, саду, вище мене,
Вище мене, краще себе, (щ. в.)
Щоб яблучка – буйнесенькі,
А орішки – дрібнесенькі, (щ. в.)
А ягодки – краснесенькі, (щ. в.)
Яблучками – підкидатися,
Орішками – забавлятися, (щ. в.)
Ягодками – красоватися. (щ. в.)
Да бувай здорова, красная пані!
Красная пані, дівка Маруся!

Приведу еще одну щедривку, в которой чрезвычайно сильно подчеркивается греховность нелюбовного и непочтительного отношения к родителям:

Сів Ісус вечеряти. (Щедрий вечор! 2 рази)
Пришла к йому Божая мати. (щ. в.)
– Покинь, синку, вечеряти, (щ. в.)
Возьми, синку, райські ключі (щ. в.)

Одомкни, синку, рай і пекло, (щ. в.)
Повипускай, синку, грішні душі, (щ. в.)
А одной душі не випускай, синку, (щ. в.)
Одна душа согрішила: (щ. в.)
Отця-матір полаяла, (щ. в.)
Не полаяла – подумала... (щ. в.).
Ой бувай здоров,
Пане господарє,
Не сам з собою
З своєю жоною!..
Вечор добрий!..

Вечером накануне Рождества у нас, как и в других местах Украины, молодежь распевает под окнами хат колядки. Одни из них позднейшего характера и носят шутливый характер, другие же, несомненно, являются памятниками седой старины – века дружинного и княжеского.

Вот вариант колядки «Боярське сватання», помещенный в сборнике Антоновича и Драгоманова:

Ой рано, рано кури запіли,
Святий вечор!
Ще раніш того Іванко устав,
Лучком подзвонив,
Братів побудив.
Ой вставайте, братці, коней сідлайте!
Коней сідлайте, хортів скликайте!
Ми поїдем на лови
В зелені діброви.
Ой там навидав куну в дереві,
Куну в дереві, дівку в теремі,
Хай же вам, братці, всім по куниці,
А мені молодому дівка в теремці.
Вечор добрий!

В следующей колядке сюжет тот же самый.

А в пана в пана-хазяїна,
Святий вечор!
Перед дверима стоїть калина,
Під калиною Єгорко ходив,
Єгорко ходив, рученьки ломив,
Рученьки ломив, батенька просив:
«Ой, тату, тату, ожени мене,
Ожени мене, не бари мене».
«Ой, синку, синку, кого ж ти любиш?
«Я тую люблю, що під сонцем ходить».
Ой, синку, синку, то ж нам неровня,
То ж нам неровня, то ж королівна.
А сватай, синку, Кузьмину дочку,
Кузьмину дочку, дівку Пронечку.
Ой тож нам ровня – не королівна».
Да бувай здоров, славний козаче!
Славний козаче, молодець Єгорко!
Святий вечор!..
Вечор добрий.

В заключение, еще одна колядка шутливого характера:

Колядин, колядин,
Святий вечор!
Я в батька один.
Дайте ковбасу,
Батьку понесу,
Дайте кишечку,
Із'їм в затишечку.
Мати казала,
Щоб приніс сала.
Батько сварився,
Щоб не барився!..
Вечор добрий!.

Население нашего (Глуховского) уезда, находясь в непосредственном соприкосновении с великороссами, живущими за р. Клевенью, и с белорусами, живущими за Десной, в Новгород-Северском уезде, приобрело некоторые новые особенности языка, нарушившие его первообразную классическую чистоту; забылись даже некоторые старинные малорусские слова, как например — куна, хорт и др., но все старые песни с не совсем понятными словами твердо держатся в народной памяти, и в настоящий момент, как и сотни лет тому назад, поются в торжественных случаях крестьянской трудовой жизни. В этом отношении наш уезд, как давнишний рубеж Украины, может служить блестящим примером того, что жива и крепка словесность малорусского народа, и что все частушки и лакейские новейшие песни, искусственно прививаемые солдатчиной, теряются, как негодная шелуха, исчезают, как волны и пена, нисколько не затрагивая крепкого народного ядра, мощной толщи народной.

ДЕД П. А. КУЛИША

Недавно мне случилось просматривать различные списки, хранящиеся в архиве Соборно-Михайловской церкви, находящейся в мест. Воронеже Черниговской губ. Глухов. уезда, на родине П. А. Кулиша. Там, между прочим, имеется следующая запись, относящаяся к 1788 г.:

«Двор 11-й. Двор и дом ашкетованный. Атаман сотенный Яков Иванович Кулиш 35 лет. Жена Мария Григорьевна 35 лет. Дети Александр 12 лет, Евфросиния 16 лет. Дворовые – Прохоряк и др.» Биографы П. А. Кулиша обыкновенно сообщают, что он сын простого козака; между тем, его дед был сотенным атаманом и имел дворовых людей.

АВТОГРАФ П. КУЛИША

Знайдено автограф відомого українського письменника П. А. Куліша, який народився в 1819 р. в селі Вороніж Шосткинського району нашої області.

Автограф являє собою купчу кріпость на город, написану 1867 р. для родича П. А. Куліша – воронізького козака Григорія Пархомовича Радченка, на гербовому папері.

На купчій є такий напис: «Писав цю купчу кріпость в Новгород-Северському Повітовому суді П. Куліш» На папері є водяний знак «1864 р.» і державний герб.

БЕЗПРАВНА ДОЛЯ ЖІНКИ В ПІСНЯХ МИНУЛОГО

Неписані пісні, що з вуст в уста, з покоління в покоління передавалися в народі, яскраво відображають минулі епохи, характер суспільних відносин. Вони й зараз дають цінний матеріал для вивчення історичного минулого. Особливо багато складено народних пісень про печаль закріпаченої жінки, її пригнічене становище в суспільстві і сім'ї.

В рукописному пісеннику 40-х років XVIII століття, посланому мною недавно в Московську бібліотеку ім. В. І. Леніна¹, жінка так говорить про своє горе:

«А шелковая плетка во всю ночь просвистела.
Да с вечера тело, а как снег было бело.
К белу свету тело, что кожей посинело.
Я девичья нраву отнюдь не покину».

В пам'яті народній ще зберігаються пісні далекого минулого. Мені вдалося в жителів селища Вороніжа і інших сіл записати кілька пісень, що характеризують сумну долю безправної жінки в дореволюційні часи. Варвара Дудко, стара жителька Вороніжа, передала пісню, в якій молода дівчина проти волі матері вийшла заміж за любимого:

Пішла Ганна по воду до синього броду,
Загледіла Марка на воронім коні.
На воронім коні, в голубім жупані.
— Ой, постій же, Марко, що маю сказати:

Сватай мене, Марко, чи не оддасть мати.
Як не оддасть мати, підсм мандрувати.
Мандруєм ми поле, мандруєм ми друге.
А на третім полі сіли оддыхати.
Сіли оддыхати, став Марко дримати.
Ой, Марко, мій Марко, не дрімай зі мною –
Гоняться два брати слідом за мною.
Візьмуть молодую, а тебе покинуть.
А тебе покинуть, з пліч голову знімуть.
.....
Заховали Марка між трьома шляхами.
Обсипали Марка різними квітами.
Марків коник іде, да не Марко їде.
Маркове сидельце, да не Марка серце.
Маркова дудочка, да не Марко грає.
Маркова то пісня, да не Марку співають –
Уже ж того Марка на світі немає...

В іншій пісні, записаній з вуст Є. Абрамової, говориться про те, як чоловік, повернувшись з військової служби, не може простити того, що в неї появилась дитина, і учиняє над нею жорстоку розправу:

Тиха, тиха на морі погода:
А ще й тихша погодонька буде,
Як мій милий з походу прибуде.
Прийшов милий з походу додому.
Та й стрів милу в сінях на порозі.
– Здрастуй мила, здрастуй чорнобрива.
Чия в тебе на руках дитина?
– Була в мене циганочка вранці.
Та й забула дитину на лавці...
– Брешеш, мила, брешеш, чорнобрива:
Не така циганська дитина.
Це ж ти, мила, мене обдурила.
– Ходім, милий, із сінець до хати,

Начну тобі всю правду казати.
Я й невинна, винна твоя мати —
Посилала в комороньку спати.
А в коморі ніченьки темнії.
Там горіли свічі восковії.
Там гуляли хлопці молодії.
Сідлай, милий, коня вороного,
Доганяй ти хлопця, хлопця молодого.
— Я не буду коника сідлати.
Буду тебе, мила, катувати.
Ой ти, мати, порадиця в хаті,
Порадила яку жінку брати.
Тепер порадь, як її скарати.
— Иди, синку, до ярмарки пішки,
Купи, синку, реміннії віжки,
А ще к тому дротяну нагайку,
Катуй, синку, як синю китайку,
Що з вечора лампочка горіла.
А з півночі нагайка шуміла.
Ішла мати із хати в комору
Та й спіткнулась об невістки ногу.
— Це ж ти, синку, свою жінку любиш,
Що ти її так пізно не будиш?
— Де ж ти, мати, так кріпко заснула,
Що її мученьки не чула.
Ой ти, мати, порадиця в хаті,
Порадь, мати, як жінку сховати.
— Зірви, синку, в коморі мосницю.
Заховай ти свою молодицю...

Сім'я, в якій гинув годувальник, залишалась безпорадною. Про це говориться в пісні, записаній у Воронежі від Є. Г. Смолко:

Щебетала ластівка, вгору летючи:
«Помер, помер сам хазяїн з походу ідучи.

Ой ви, дітки-малолітки, горе мені з вами,
Помер, помер ваш батюшка, zostались ви самі...»

В народних піснях зображувалось безвихідне становище жінки-матері, обманутої і покинутої. В пісні, що збереглася в пам'яті М. Абрамової з Воронежа, співається про долю покритки, яка подібно шевченківській Катерині не бачить порятунку:

Милий з'їхав, мене кинув,
Ще й малятком на руках...
Я віддам сестрі малятко,
Сама вийду на крильце.
Вийду, вийду на крилечко —
Сидить мати моя рідна.
Ой ти, мати, моя рідна
Поспитай моє дитя,
А я піду утоплюся
Проти милого двора...

В рецензії на книгу Т. Г. Шевченка «Кобзар», виданій в 1860 р. в Санкт-Петербурзі, М. О. Добролюбов писав: «Відомо, що в пісні вилилась вся минула доля, весь справжній характер України, пісня і дума складають там народну святиню, кращий здобуток українського життя. В них горить любов до Батьківщини, сяє слава минулих подвигів, в них дихає і чисте, ніжне почуття жіночої долі, особливо любові материнської»

ВОРОНІЗЬКІ КУРГАНИ – ПАМ'ЯТНИКИ СТАРОВИНИ

В околицях селища Воронежа було багато курганів – стародавніх могил наших предків слов'ян сіверянського плем'я. Кургани розміщались групами. Біля х. Гукова, в п'яти кілометрах від Воронежа, раніше можна було нарахувати до 25 курганів, в урочищі Береги – 5, в х. Гутка – близько 18, в урочищі Чорні лози – 5 великих курганів і т.д.

Древні могили були і в самому Воронежі, про що свідчать стародавні поховання, виявлені при будівництві погребів. Наприклад, в садибі Герасименка, що проживає по вул. К. Маркса, знайдено поховання людини з конем.

Які залишки зберігаються в цих стародавніх курганах? За дорученням Попереднього комітету по устрою Чернігівського археологічного з'їзду автор цих рядків проводив у 1908 році розкопи, при яких виявилось, що в курганах зустрічаються різні поховання. У слов'ян їх було два види: спалення трупів і поховання неспалених тіл померлих.

При спалюванні збирався попіл нерідко в особливий глиняний посуд і в пам'ять померлого насипався курган. Надмогильні насипи робились і над тілом покійника. Іноді в сіверян тіло ховалось в викопаних ямах, над якими потім спороджувався курган.

У Воронізьких курганах біля кістяка людини траплялись різні предмети, які нібито були потрібні покійнику «на тому світі» – бойові залізні сокири,

серпи, відра (збереглись тільки перержавілі залізні обручі), ножі, глиняний посуд в виді горщиків, глечиків і т.п. Нерідко на зовнішньому боці дна такого посуду були особливі клейма майстрів. На жіночих кістяках доводилось знаходити персні, буси, скляні і мідні кільця.

В пізніші часи деякі жителі ховали, тобто заковували в кургани свої скарби, щоб потім відкопати їх. Так, в одному кургані Чорних Лоз знайдено було з десяток великих мідних п'ятаків часів Катерини II, заритих якимсь збирачем.

Кургани – значні пам'ятники глибокої давнини. Вони зустрічаються в багатьох місцях нашої країни. Вчені археологи їх старанно вивчають і узнають про давноминуле. Окремі легковірні люди розповідають про кургани різні небилиці, нібито над ними горять свічки – ознаки захованих скарбів¹. Є ще такі шукачі скарбів, які самоправно розкопують і псують кургани. Це – суворо заборонено. Розкопки можуть проводитись спеціалістами і з належного дозволу.

СТАРОВИННА БУВАЛЬЩИНА ВОРОНІЗЬКИХ ЛІСІВ

До редакції газети «Зоря»

Скоро нашому селищу Вороніж сповниться 800 років. Багато жителів цікавиться історичним минулим свого селища. В ряді нарисів я і хочу розповісти їм про це. Думаю, редакція піде назустріч.

Автор.

Воронізькі ліси згадуються в російських літописах ще до 1283 року¹. В них втік від татарського нашествия князь Святослав Липецький². Воронізькі ліси переходили тоді в ліси брянські.

Святослав Липецький спочатку діяв спільно із своїм родичем Олегом, князем Рильським і Воргольським (Воргол є між Глуховим і Путивлем).

В той час десь недалеко від Воронежа татарський баскак (збирач данини) Ахмат заснував дві слободи, які населилися татарами і всілякими бандитами. Стогнали тоді люди від здирств та утисків. Заручившись згодою хана Телебуги, Святослав та Олег напали на ахматові слободи і розорили їх. Тоді Ахмат став шукати покровительства в противника Телебуги Ногая.

— Це не князі, — скаржився Ахмат Ногаю, — а розбійники і твої вороги. Коли не віриш, то спробуй таким чином: біля Олегової волості є багато ловищ лебединих. Пошли туди своїх ловців і побачиш, чи допустить ловців Олег. А потім поклич до себе Олега, подивишся, чи він піде до тебе?

Олег, боячись помсти з боку Телебуги, не пішов до Ногая. Ногай розсердився і дав Ахмату загін. Татари почали немилосердно руйнувати волості Олега та Святослава.

– Була зима, – писав літописець, – стояли люті морози, коли прийшло Ахматове військо. Олег з дружиною і дітьми втік в орду до свого покровителя хана Телебуги, а Святослав сховався в лісах воронізьких.

Очевидно маєтки Ахмата були недалеко від воронізьких лісів, оскільки Святослав Липецький весною через рік зробив засаду. Він підстеріг Ахматових братів, які ішли з одного маєтку до другого. З ними було 35 чоловік челяді. Князь оточив їх і вбив двох татар і їх прибічників.

Братам Ахмата, однак, вдалось врятуватися і втекти в один з маєтків. Святослав знову зробив хоробрий напад. Зав'язався упертий бій, в якому загинуло немало людей з обох сторін. Маєтки були зруйновані, а брати Ахматови втекли в Курськ.

Повернувшись від хана Телебуги, Олег Рильський і Воргольський висловив невдоволення діями Святослава. Він радив йому іти в орду з повинною, але Святослав відповів:

– Про що ти піклуєшся? Яке тобі діло до мене? Я роблю те, що потрібно. А що баскакови маєтки розорив, на це я мав підставу, – не людину скривдив, а звіря. Над ворогам своїми помщусь, не відповідати му ані перед богом, ані перед людьми в тому, що глитаїв побив.

Так вів партизанську війну проти татар-загарбників князь Святослав Липецький, переховуючись у воронізьких лісах.

ЖОРСТОКИЙ СОТНИК

(З минулого селища Воронежа)

Вороніж входив до складу Ніжинського полку з 1654 року по 1717 рік. За цей час у Воронежі змінилось 10 сотників. Найгіршу пам'ять про себе залишив сотник Потап Назарович Пискуненко¹.

За козацьким звичаєм сотник обирався вільними голосами. Але так було не завжди. Під час нашестя шведів цар Петро побував у Воронежі проїздом з Погребок у Глухів. Государ не застав тоді воронізького сотника Лазаренка Романа і зняв його з посади, а сотником призначив Потапа Пискуненка. Чим Пискуненко вислужився перед імператором, невідомо. Можливо тим, що в листопаді 1708 року він привіз приємні для царя відомості про взяття Батурина військами Меншикова¹.

Новий сотник виявився незвичайним хабарником і пригноблювачем. В так званих «слізних скаргах» гетьману Скоропадському воронізьці розповідали про свої муки. В цих скаргах², які збереглися в архівах, замальовується тодішнє життя трудового люду і спростовуються твердження українських буржуазних істориків про безкласовість населення України тих часів. Так, воронізькі ремісники заявляли, що всі вони даром працюють на сотника.

Він щодня закликає до себе у двір міщан, які не тільки доглядають за його кіньми, але й груби йому опалюють. З кожного двору сотник брав «по шастаку на ралец» (в подарунок) і набрав «золотих двеста, да ещє меских (громадських) денег берет каждые святки, едучи в Глухов, талеров на тридцать».

Перед походом під Чигирин і Дуброву сотник Пискуненко зі своїми слугами прийшов до одного з воронізьких курінних отаманів. З сотником було багато козаків з Локоток. Він наказав частувати всіх горілкою та медом. Але частування, запропоноване курінним отаманом, не задовольнило сотника. Між Пискуненком і отаманом виникла сварка.

– А чи ты ведаешь, кто я такой естъм? – звернувся сотник до отамана.

– Знаю, – відповів курінний, – ти сотник такий, як і інші сотники.

– Не такой я! Мене сам цар поставил, а не ваш гетьман. Я вас всех запроважу на Сибір, бо я тепер що схочу, то учиню за вас.

Пискуненко вдарив курінного по щоках, потім наказав локотським п'яним козакам бити його.

Про все це написав отаман у своїй скарзі. Наприкінці він додав, що коли б не заступилася сотня глухівська, то «пришлося бы от такого бою немилостивого смертю пострадати».

Після довгих клопіт і при допомозі вельможі Ф.І.Протасьева воронізьцям вдалося позбавитись Пискуненка. Його зняли з посади в 1715 році. Сотником був обраний Іван Холодович, походженням з воронізьких обивателів. Отож сотники мінялися, а страждання ремісників та селян лишались. Тільки великий Жовтень змів з лиця землі несправедливі експлуаторські порядки.

ПАНИ І КРІПАКИ

(З минулого селища Воронежа)

Уже в 1781 році майже всі воронізькі селяни були захоплені «державцями». Бідні козаки йшли до панів у «підсусідки» і поступово перетворювались на кріпаків. В той же час козацька старшина багатіла. Так, з колишніх воронізьких старшин стали відомими поміщиками-кріпосниками Холодовичі, Лазаревич, граф Гудович, Туманський (проживав у Чорто-рогах) та інші. Власником селян був також Гамалі-ївський монастир.

Цариця Катерина II остаточно закріпачила українських селян. Імператриця прикріпила їх до панської землі і заборонила їм перехід від пана до пана. Жінки тоді співали:

Ой паночку наш,
Обжиночок ваш...

В неймовірних злиднях і темряві жили воронізьці. Ходили в лахмітті, хати освітлювались каганцями. Школи не було. «Грамоти не вміє», – відмічалось в паспортах відставних солдат. Навіть у тих, які згодом служили в Шостці по 25 років.

Минали роки. Гнів кріпосницький посилювався. Знедолені селяни піднімались на боротьбу проти поміщиків-експлуататорів. З середовища народу висувались ватажки повстанців, одним з яких був Гаркуша.

Пани-кріпосники не вносили в народ ніякої культури. Сам народ дбайливо зберігав свої чудові пісні, дотепні прислів'я і казки.

Деспотизм експлуататорів не знав меж. Старожил Воронієжа Давид Єрофійович Макаренко знав багато оповідань про жорстокість місцевих панів. Зокрема, він оповідав про такий випадок. Поміщик Писаревич, який володів цукрозаводом, готувався до початку нового виробництва. Передусім мав відбутися молебінь. Кріпосні дівчата Мелашка та Палажка мили підлогу і за звичкою співали.

– Не смійте співати! – закричав вїт за прізвиськом Веребей. – Зараз буде молебень, а ви з своїми піснями.

Дівчата замовкли, але через деякий час забули про вїтову погрозу і заспівали знову. Тоді вїт наказав дати їм по 20 різок. Перелякані дівчата поскаржились самому Писаревичу. Цей ліберальний панок, який любив загравати з трудовим народом, про людське око відмінив порку.

Вїт покликав своїх підручних і наказав їм відвести кріпачок на конюшню і там добре «всипати» різками з агруса. Поміщик, бачте, «забув» сказати вїту про скасування його наказу.

Як розповідають старожили, пани під різним приводом «пригортали» до себе селян також з козацького середовища. Вся вулиця, що поблизу цукрозаводу і називається зараз Пролетарською, колись була заселена козаками. Але граф Гудович «пригорнув» козаків, зробивши їх своїми кріпаками.

Вища влада щедрою рукою перетворювала українських землеробів на кріпаків. В одному з оповідань О. І. Герцен писав про блазня з дворян, який усердно служив якомусь Завадському чи Зоричу. Блазень звернувся з проханням:

– Ваша вельможність, всім подарували вотчини в Малоросії, а мені хоч би яку-небудь сотню поганих козаків.

– Ну так і бути, дам тобі козаків.

– Ваша вельможність, ваша вельможність! – говорив зворушений блазень і повз на колінах приклався до графської руки.

– Нудосить, досить, – відповів граф, милостиво простягаючи руки, – говорю тобі, будуть у тебе козаки...

Тоді наближеним до царського престолу було роздано понад три тисячі душ чоловічої статі.

МІСТЕЧКО У ХІХ СТОЛІТТІ

(З МИНУЛОГО СЕЛИЩА ВОРОНЕЖА)

Року 1827 вийшла невелика, але цікава книжечка учителя М. В. Гоголя по Ніжинському ліцею І.Г.Кульжинського¹ «Малороссийская деревня». В книзі був описаний Вороніж-Чернігівський, з дитинства знайомий автору. У своїй краєзнавчій праці Кульжинський розповів про весну в Малоросії, обжинки, вечорниці і весілля, про малоросійську поезію та пісню. Серед тих пісень згадуються «І шумить, і гуде», «Одна гора високая, а другая низька», «У сусіда хата біла», «Помер, помер козаченько у неділю вранці» та ряд інших.

Воронізькі пісні записав наш земляк ще до виходу в світ відомого збірника Максимовича. Багато їх дійшло до наших днів і є любимими піснями.

У 1854 році поміщик Драгиневи́ч заснував цукровий завод, який щорічно виробляв 2.940 пудів цукру-піску. Через два роки якийсь підприємець Мерперт збудував потужніший завод з річним виробництвом піску і рафінаду 12 тисяч 562 пуди. В той час діяло також кілька дрібних «вогневих» цукрозаводів.

На цих підприємствах нещадно експлуатувались селяни-кріпакн. Жили вони дуже бідно, хати опалювались «по чорному» – без впорядкованих димарів. Зате дворяни втопали в достатку. Зароблене чужою працею ці дармоїди промотували на балах, розтрінькували на різні коштовні речі. Навіть зграї своїх мисливських собак вони годували краще, ніж кріпаків.

У чернігівських губернських відомостях за 1854 рік з'явилася кореспонденція, підписана ініціалами². Очевидно, вона належала перу І. Г. Кульжинського. В кореспонденції говорилося, що в першій чверті XIX віку кожний поміщицький двір мав свою винокурню, а в 50 роках поміщики вже займалися цукроварінням.

Розкішно жили воронізькі поміщики. Автор розповідав, що «колись з усіх дворянських будинків у Воронежі тільки три або чотири могли похвалитися пристойними меблями. Обоїв і килимів не знали, а виноградного вина в цілому містечку не було, за винятком церковного червоного, яким приходи запасались на весь рік на Крелевецькому хрестовозвиженському ярмарку. Тепер же гамсова мебля, випирана з Петербургу, віденське фортепіано, бархатні обої, персидські килими вже не рідкість у Вороніжі. А п'ють що наші воронізьці? (мається на увазі поміщики). Куди поділась слава колишніх напйтків і варинухи? З деякого часу з'явився у Воронежі погріб з іноземними винами. Шампанське у Воронежі є вже звичайна річ».

Отож поміщики блаженствували, а селяни животіли. Безпросвітним було життя і дітей. За словами старожилів, дівчатка семирічного віку вже сідали прядсти льон. Працювали також хлопчики в панському маєтку.

Тепер важко подумати, що таким злиденним і безправним було життя наших предків.

НАРОДНИЙ МЕСНИК ГАРКУША

(З МИНУЛОГО СЕЛИЩА ВОРОНЕЖА)

Вся історія кріпосництва царської Росії сповнена боротьбою селян-кріпаків. З народного середовища виходили ватажки селянських повстань, народні месники. Одним з таких був знаменитий Гаркуша,* за народними переказами виходець з с. Воронежа.

З покоління в покоління переходить легенда про Гаркушу¹, що відноситься до другої половини XVIII століття. Розкішно жив у своїх покоях воронізький пан Гудович. Його покої стояли над річкою Осотою, де зараз цукровий завод. Одного ранку восени граф Гудович зібрався з своєю охороною в дальню путь – в гості до самого гетьмана Кирила Разумовського, в його резиденцію Батурин. Карети уже були готові. Слуги несли і вкладали багаті подарунки. Раптом біля садиби загавкали собаки, тривожно забігали панські слуги. Звідкілясь несподівано з'явився загін озброєних людей і швидко заарештував всіх слуг. Перед розгубленим і переляканим Гудовичем з'явилася озброєна могутня людина.

– Я Гаркуша! Роби те, що звелю. Упиратися даремно.

– Добре... добре, – шепнув тремтячим голосом пан Гудович. – Беріть усе, помилуйте лише мене...

– Грошей ваших мені не треба... Знімайте свій парад, роздягайте своїх гайдуків. Я і мої хлопці хочемо приміряти на себе.

**) Російський письменник В. Т. Наріжний (1780-1825) писав роман «Гаркуша, малоросійський разбойник», який залишився незакінченим, виданий Держлітвидавом СРСР в 1956 році.*

Без слів скинув з себе Гудович свій костюм і тремтячи подав Гаркуші.

– Тепер, – сказав той, – сидіть в своїй спальні в одних підштаниках три дні й три ночі, а ваші люди нехай кажуть всім, що ви хворі і нікого не приймаєте. Якщо ж ви здумаете порушити триденний карантин і заявите поліції, – розрахунок буде короткий.

Ледве живий від страху граф в білизні попрямував до палацу. Його проводжали сміхом і гострими словечками гаркушінці. Гаркуша посадив своїх хлопців в карети, сів сам переодягнений і поїхав у Батурин в гості до Разумовського, взявши з собою особисті «подарунки». За Воронежем до них приєднався загін вершників.

Не так часто бував у своєму замку гетьман Разумовський. А цей раз його вітало велике панство. В розкішний батуринський палац вже з'їхалось багато кріпосників. Запізнювався лише воронізький поміщик. Нарешті на подвір'я влетіло кілька трійок.

– Граф Гудович! – доповіли гетьманські слуги і внесли закутані «подарунки». Разумовський звичайно чув про Гаркушу та про Гудовича, але ще не знав їх особисто. Тому зустрів гостей дуже люб'язно. Вітало прибулих і інше панство.

– Ну, кажіть, як там у вас? – питали багатії. – Не повісили ще того мерзотника Гаркушу?

– Ні, він живий і здоровий. Кажуть, збирається навіть в Батурин.

Пролунав голосний сміх. Однак поміщики злякано переглянулись.

– Ех ви, баби, – озвався товстий, як бочка, головний начальник гетьманської варти. Доведеться мені помандрувати у Вороніж, щоб повісити цього хама.

Вино лилось без упину. Гості пиячили до півночі.

Як і умовлялись гаркушінці, після півночі в головну залу вбігли хлопці грізного атамана і захопили всі виходи.

— Я Гаркуша! — крикнув з-за столу уявний Гудович. — Ні з місця! Зараз я роздам вам подарунки, панове поміщики, якими ви частуєте своїх кріпаків. Ну, хлопці, давай різки! Гей ви, дармоїди, ставайте в чергу!

Начальник варти першим заховався за штору, але його витягли. І він не відмовився від подарунка. Особливо дісталось тим, хто любив дроти на конюшні кріпаків.

На світанку Гаркуша і його загін безслідно зникли, а пани дали один одному слово нікому не розповідати про гаркушінські «гостинці»...

В друкованих спогадах М. А. Шрамченка *) знаходимо таку розповідь про відвідини Гаркушею воронізького поміщика Андрія Холодовича в 1775 році.

Це було пізно ввечері. Холодович уже був у ліжку.

— Не лякайтесь, пане, гості прийшли, — сказав, переступивши поріг, камердинер Петро Гладкий.

— Які гості?

— Та не лякайтесь!

В спальню увійшов Гаркуша.

— Я Гаркуша! — як і завжди в таких випадках сказав атаман. — Візьму у вас гроші, бо у вас їх багато.

Холодович дістав ключі з-під подушки і віддав їх Гладкому.

— Петро, покажи усе, що єсть.

Виходячи, Гаркуша сказав:

— Тепер прощайте, та не шукайте мене, бо не знайдете.

Вранці сусіди розв'язали на кухні людей Холодовича. Вдарили на сполох. Але Гаркушу не знайшли. Говорили, що з тиждень Гаркуша прожив в погребі козака Резніка, а потім зник. Жителі перехували його і рятували, як свого захисника від панів-кріпосників.

*) Київ, 1900.

Такими розповідями, схожими на легенду, втішались воронізькі кріпаки-бідолаги. В образі легендарного Гаркуші вони бачили свого рятівника від тих утисків і знущань які учиняли над бідними жорстокі поміщики, і сподівалися, що скоро-скоро прийде Гаркуша і помститься багатіям за всі їх лиха.

ВОРОНІЗЬКІ ПРЯЛІ

Жителі Воронежа давно славились вмінням виробляти тонкі добротні полотна, хороші настільні скатерті, красиві рушники і т. п. Один рушник з витканою на ньому датою «1750» був доставлений автором цієї статті в етнографічний відділ Російського музею в Ленінграді. В старі часи тут знаходився цех ткаць.

У житті воронізьців прядіння ниток для виготовлення полотна відіграло виключну роль. З нього шили не тільки одяг, але й постільні речі і мішки, необхідні в господарстві тощо.

Прядінням займалися жінки. Вони працювали по 14 годин на добу. В довгу зимову ніч господарка колыхала ногою колиску з малям, а рукою тягла довгу нитку на веретено. Коли чоловік наймався чумакувати, їй ставало ще важче – весь тягар домашнього господарства лягав на її плечі. Не дивно, що дівчаток семирічного віку матері привчали тримати веретено в руці і прядсти. Одна літня воронізька колгоспниця, згадуючи своє гірке дитинство, розповідала:

– Я навчилася прядсти зовсім малою дівчиною. Пам'ятаю, працювала вечорами при каганці, а коли світив місяць у вікно, то при місячному світлі. Спать дуже хотілося. Мати розповідала казки, щоб я не заснула. Не раз було говорила мені, що ось настане весна, прилетить пташка з-за синього моря і скаже: «Ану покажи, скільки ти, Галю, напрядла?» Коли мало, то пташка і не буде співати, а полетить під друге, чуже вікно. І з усіх сил стараєшся, крутиш веретено. В 14 років я стала справжньою прялею.

Кожна дівчина прагнула якнайбільше заготовити полотна. І це зрозуміло: воно було для неї цінним «приданим», коли виходила заміж.

Жінки сідали за веретено з жовтня і кінчали прясти аж на масляниці. За цей час вони встигали приготувати ниток приблизно на 70 аршин полотна для себе і на продаж. Полотно дешево скуповували купці, які приїжджали у Вороніж на ярмарки. Кожен намагався скоріше продати його, щоб мати гроші для придбання сірників, гасу, мила.

У звичай увійшло не прясти по п'ятницях¹. Старі люди кажуть, що в далеку давнину, коли руська земля потрапила під татарське іго, татари святкували п'ятницю і в цей день ходили збирати данину. Мимоходом вони брали все, що потрапляло під руки. Ось чому прялі в п'ятницю не розкладали своє прядиво.

Наставала весна, довшали дні. Треба вже думати і про ткання напряденого. А ткали власноручно на саморобних верстатах або віддавали ткалям, платячи одну копійку за аршин полотна.

Примітивними способами також вирощувався льон і оброблялося волокно. Тому витрачалось багато трудової енергії людей, особливо жінок.

Нині ми є свідками великого культурного перевороту в народному побуті. Важка і нудна праця прялі, праця жінки в домашньому господарстві канула назавжди в минуле. Ті часи залишились тільки в наших спогадах.

НАШІ ВИДАТНІ ЗЕМЛЯКИ

(З БЛОКНОТА КРАЄЗНАВЦЯ)

Як відомо, у Воронежі пройшли дитячі роки Івана Григоровича Кульжинського, вчителя М. В. Гоголя по Ніжинському ліцею. Тут проживали в молодості також інші наші видатні земляки. Назвемо їх прізвища.

Художник Микола Іванович Мурашко¹ (1844 – 1909 рр.) вчився в Петербурзькій академії художеств. Але навчання не закінчив через матеріальні нестатки. Зі столиці Мурашко повернувся до Воронежа, де й проживав деякий час. Потім він виїхав до Києва і заснував там відому школу малювання. Микола Іванович керував цією школою на протязі 26 років.

Мурашко був співучнем Іллі Юхимовича Репіна. З великим російським художником він зберіг на все життя щирю дружбу.

В Ленінградському музеї Російського географічного товариства автору цих рядків довелося побачити велику панораму видів Китаю. Вона відображає шляхи з Центрального Китаю до кордонів Росії. Намалював панораму Павло Якович П'ясецький², син бідного воронізького дячка. Він набув вищу медичну освіту і відомий також як художник і мандрівник.

Своє тривале перебування в Китаї і мандрівку по цій країні П'ясецький описав у двотомному творі, виданому в 1875 році. За панораму і твір Російське географічне товариство нагородило П'ясецького великою золотою медаллю.

П. Я. П'ясецький написав також працю про турецьку війну. Наш земляк був хірургом в російському загоні, який штурмував гору Шипку в братній Болгарії.

На всю країну прославився подвигами в роки Великої Вітчизняної війни проти гітлерівської Німеччини Микола Антонович Клочко. Безстрашний радянський льотчик доблесно захищав місто Леніна від нальотів фашистських стерв'ятників. За мужність і відвагу, проявлені в повітряних боях, йому було присвоєно високе звання Героя Радянського Союзу.

ВОРОНІЗЬКІ КРАЄЗНАВЦІ

О. М. Горький в своїй статті «Про письменників-самоучок» писав, що в свій час американський філософ Вільям Джемс з великим інтересом слухав і записував розповіді росіян про волзьке судноплавство, створене «простими», невченими людьми, про самоучок-техніків, про філософа Сквороду, про російських мандрівників, шукачів «нової землі».

«Сильний народ у вас! – говорив Джемс. – Природно, що ваші чесні люди так люблять його і так героїчно гинуть за свободу країни...».

Наші побутоописувачі далеко не завжди відзначали видатних людей з народу. У Воронежі нам зустрічалися талановиті самоучки, творці матеріальної культури і мистецтва, знавці численних народних пісень і казок. В своїй попередній статті я говорив про видатних художників М. І. Мурашка і П.Я.П'ясецького, вихідців з нашого селища. Тепер хочеться розповісти читачам про талановитих воронізьких краєзнавців, чия скромна праця і зараз збагачує наші знання рідного краю і його культури.

Серед членів краєзнавчого гуртка, що був у Воронежі, звертав на себе увагу колгоспник Давид Єрофейович Макаренко (1862 – 1940 рр.), глибокий знавець місцевих казок, побутових оповідань. Його бесіди в гуртку викликали великий інтерес. Він не вчився в школі, бо тоді її не було, але жадібно прислухався до пісень, казок, розповідей з історії Воронежа і навколишніх сіл.

З своїх старших наставників Макаренко пригадував Охріма Бондаренка, який, будучи неписьмен-

ним, мав виключний талант розповідати людям про кріпосників, чиновників, про те, як за катеринівських часів 300 сімей кріпаків, не витримавши знущань жорстоких панів, втекли на Кубань, в станицю Лабинську.

Від Макаренка мною записано багато матеріалів, в тому числі весільні пісні і обряди. Він палко любив свій рідний край і трудився до глибокої старості.

Інший член воронізького краєзнавчого гуртка Яків Сергійович Польовик, залізничник, записував пісні і казки в Воронежі в 20-х роках. Він мав хороші музичні здібності, але передчасно в 1932 році вмер, повністю так і не розкривши свого таланту. У мене зберігається його зошит з дев'ятьма казками, записаними в Воронежі. Записки Я. С. Польовика будуть передані в Інститут фольклору Академії наук Української РСР.

Традиції талановитих самоучок, вихідців з народу, треба продовжувати сучасним краєзнавцям, вивчати свій рідний край, його історію, його культуру і народну творчість.

СВЯТИЙ ОБМАН

[З ВОРОНІЗЬКОГО ФОЛЬКЛОРУ]

Один воронізький мужик їздив до млина. Як тільки повернувся, жінка й питає його:

– Чи ти не стрічав чоловіка з торбою?

– Ні, не стрічав. А хто він такий?

– Ось, послухай. Зараз до мене заходив дядько, та не який-небудь, а виходець з того світу. Каже, що був у пеклі і бачив твого старенького татуса. Дуже скрутно батькові в пеклі. До того обідрався, що на тілі одні наритники носить. Запрягають його чорти в ці наритники та лозу возять...

– Ну, то й що?

– Я дала йому твою сорочку й штани, нехай передасть бідоласі.

Нічого не сказав хазяїн, тільки спитав, в яку сторону подався дядько. Швидко випріг коня, сів верхи і давай наздоганяти виходця з того світу. Ну, думає, задам пройдисвітові прочухана, не заманеться більш обдурювати людей.

Вже в лісі побачив цей пройдисвіт за собою погоню. Сховав торбу в кущі та й пішов назустріч. Під'їхав той на коні, питає:

– Не бачив чоловіка з торбою, чи не проходив тут?

– Та якийсь йшов. Пробіжіть у лісок, там наздоженете. Тільки на коні не проїдете, гущина велика. Коняку прив'яжіть – пішки буде краще. Він тут недалеко.

Так і зробив мужик: коня прив'язав до дерева, а сам бігом у ліс. А пройдисвіт цей швидко на коня, і тільки й бачили.

Поблукав мужик по лісу, нікого не знайшов. Повернувся до коня, але від нього вже й слід прохолов. Прийшов додому з порожніми руками.

– Що, – питає жінка, – наздогнав?

– Аякже, наздогнав. Добре побалакали ми про батька, і так мені стало його жаль, що я й коня віддав. Передай, кажу, у пекло, нехай чорти лозу возять на коні, а не на батькові...

– От і добре зробив. Я б і сама віддала, та не було ж коня дома.

ПІЯЦТВО – СПОКОНВІЧНИЙ ВОРОГ СІМ'Ї

(ПО МАТЕРІАЛАХ ВОРОНІЗЬКИХ ПІСЕНЬ)

Тепер, коли радянський народ вступив в період розгорнутого будівництва комунізму, з усією жалюгідністю постає перед нами страшний пережиток минулого – пияцтво. За дореволюційних часів проти нього не велось ніякої боротьби. Воно гнітило людську душу, руйнувало сім'ю, прирікало людину на пасивність, духовну і фізичну загибель.

В усній народній творчості збереглися пісні, які яскраво відбивають характер тієї епохи. Найчастіше в них розповідається про долю жінки, що вийшла заміж за чоловіка – п'яницю і терпить страшні муки. У селищі Воронежі я записав пісню, в якій жінка з болем в серці виражає своє сімейне горе:

Ой гиля, гиля, сірії гуси,
Та на зелену пшеницю.
Затопила свою голівоньку
Та за гіркого п'яницю.

Ой гиля, гиля, сірії гуси,
Та на жовтий пісок.
Затопила свою голівоньку
Ще й не на часок.

Чоловік-п'яниця прогулює цілі ночі. Дружина залишається сама, оплакує свою гірку долю і лише піснею втішає себе:

Ой сама ж я, сама
Пшениченьку жала.
Як прийшла я додомоньку –
Нема мого пана.
Як піду я до кімнати
Постілоньку слати.
Постіль біла, стіна німа –
Ні з ким розмовляти,
Ой постіль біленька,
А стіна німенька.
Зжальтесь, зжальтесь, добрі люди,
Я ще молоденька...

В піснях іноді висловлювалася спроба жінки припинити свавілля чоловіка-п'яниці, але будучи не в силах активно протестувати, жінка кориться своїй долі:

Посажу я рожу край вікна.
Маю я мужа приймака.
Він діла не робить та все п'є,
А прийде додому жінку б'є.
Не бий мене, муже, не карай –
Я тебе покину і маленьких діток,
А сама поїду за Дунай...

В іншій пісні, записаній від жительки с. Вороніжа А. І. Тищенко, говориться про долю юнака, який, не знайшовши в серці дівчини відгуку на кохання, вирішив потопити своє горе в горілці. Він знає, що горілка приведе до загибелі, але не в силах перенести тяжкі душевні муки.

Що в полі билиночка колихається,
А в шиночку вдовин син напивається.
– Годі тобі, билиночка, колихатися,

Годі тобі, мій синочку, напиватися!

– Ой як мені, моя мати, горілки не пити, –
Перестала молодого дівчина любити.

Ой умру я, моя мати, ой умру.

Зроби мені, моя мати, з кедрина труну...

Ой де ж мені, мій синочку, ту кедрину взяти?

Будеш, синку, будеш, рідний, в сосновій лежати.

– Нехай мене поховають не попи. не дяки,

Нехай мене поховають запорізькі козаки.

Бо ті попи, бо ті дяки за гроші поб'ються,

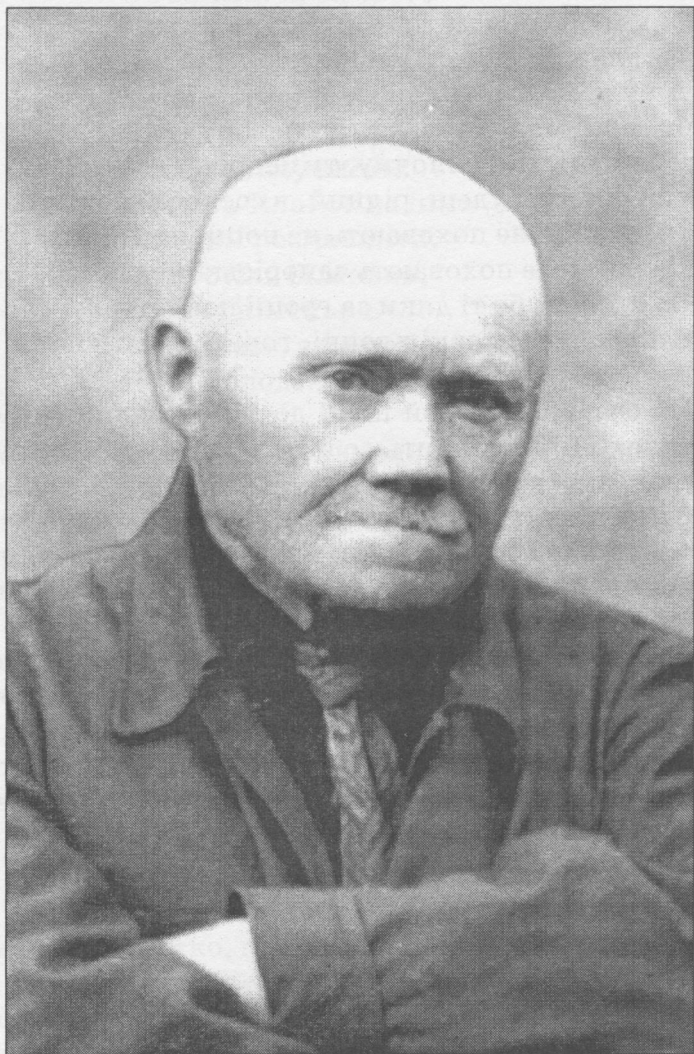
Запорожці, славні хлопці, горілки нап'ються...

На свою біду герой пісні до кінця залишається п'яницею. Він знаходить собі втіху в тому, що друзі теж пом'януть його горілкою.

В цих піснях відчувається, що п'янство породжувалось не характерами окремих осіб, а всією обстановкою, в якій люди, не знаючи шляхів до кращої долі, шукали собі втіху в горілці.

Тепер, коли не тільки підірвані, але й остаточно викорчовані корені цього соціального зла, немає причин для п'янства. Незабаром залишки цього пережитку, які ще подекуди дають себе знати, підуть в минуле і згадуватимуться, як зараз згадуються ці пісні.

І.С.Абрамов.
Фото останніх років життя

І.С.АБРАМОВ

(НЕКРОЛОГ)

3 травня на 86 році життя в селищі Воронежі вмер Іван Спиридонович Абрамов. Педагог по професії, літератор за покликанням, допитливий краєзнавець і книголюб – таким ми знали Івана Спиридоновича. 65 років життя віддав він справі народної освіти, вивченню рідного краю, розвідкам історичної давнини, йому належить ряд літературно-наукових і популярних праць, в яких він з великою любов'ю до рідного народу правдиво показав життя простих людей в до-революційній Росії. Серед них твори: »Під рідним сонцем», «У культурному скіту» та «Про що говорять забуті могили».

Перу І. С. Абрамова належить багато статей в галузі етнографії і літературних зв'язків. Він любовно зберігав і передавав у музеї країни цінні рукописи Т.Г. Шевченка, українського поета С. Руданського та інші матеріали, мав особисті зв'язки з письменником В. Г. Короленком, В. Д. Бонч-Бруевичем, двічі зустрічався з В. І. Леніним.

Іван Спиридонович був активним кореспондентом місцевої преси, матеріали його завжди з інтересом читалися сотнями і тисячами читачів.

Через все своє життя І. С. Абрамов проніс благородну любов до книги. Він був невтомним збирачем рідкісних видань і палким пропагандистом літератури.

Світла пам'ять про Івана Спиридоновича Абрамова надовго залишиться в серцях всіх, хто його знав близько.

Група товаришів.

ПРИМІТКИ

До збірника фольклорно-етнографічних праць І.С.Абрамова увійшли основні його праці, які стосуються народної культури та історії селища Вороніж на Глухівщині (нині Шосткинський район Сумської області), уродженцем якого він був.

З метою максимального збереження не лише «духу», а й «букви» оригіналу, твори подаються відповідно до першодруків із максимальним збереженням мовних особливостей та авторського стилю. Тексти приведені до норм сучасного правопису. В записах пісенних та прозових текстів максимально збережено авторські спроби передати діалектні особливості даної місцевості. У випадках, які не суперечать сучасним нормам, збережено авторський синтаксис та граматику.

ЧЕРНИГОВСКИЕ МАЛОРОССЫ

Вперше надруковано окремим відбитком: Черниговские малороссы. Быт и песни населения Глуховского уезда / Этнографический очерк. – С.-Петербург: Типолитография В.О.Пастор, Фонтанка, №94, 1905. – 41 с.

¹ *Григорій Кульжинський* – батько Івана Григоровича Кульжинського (1803-1884), українського письменника, етнографа, педагога, уродженця м. Глухова.

² *Пранцюватий* – (заст., розм.) хворий на пранці (сифіліс). Уживається як лайливе слово.

³ *Серпанок* – головний убір заміжньої жінки з прозорої легкої тканини, що має вигляд шарфа.

⁴ *Полістароста* – перекручене підстароста, помічник старости.

⁵ Ці колядки та щедрівки з незначними відмінностями також наведені І.Абрамовим в його статті «О колядках и щедривках в Черниговской губернии» (1906).

⁶ Цю ж пісню під назвою «А Ярема із Хомою» від лірника Олекси Побігайла записав також відомий український етнограф і фольклорист О.Н.Малинка (1865-1941), уродженець Чернігівщини, випускник Ніжинського історико – філолог. ін-ту.

⁷ ... на основаниі распоряженія 18-30 мая 1876 г... Йдеться про Емський указ – розпорядження російського уряду, спрямоване на придушення української культури, підписане імператором Олександром II 18(30).5.1876 у м. Емсі (Bad Ems) (Німеччина). Емський указ доповнював основні положення Валуєвського циркуляра 1863. Виданий у зв'язку з меморандумом, надісланим цареві помічником попечителя Київського учбового округу М. Юзефовичем, в якому українців звинувачено в тому, що вони хочуть «вільної України у формі республіки з гетьманом на чолі». Емський указ забороняв ввозити на територію Російської імперії з-за кордону українські книги, українською мовою видавати оригінальні твори і робити переклади з іноземних мов, тексти для нот, театральні вистави і публічні читання. Місцевій адміністрації наказувалося посилити нагляд, щоб у початкових школах не велося викладання українською мовою, та щоб з бібліотек були вилучені українські книги українською мовою. Ставши одним з проявів колоніально-національної політики російського царизму щодо України, Емський указ гальмував розвиток української культури та національно-визвольного руху. Хоча фактично Емський Указ утратив чинність у 1905 році, він ніколи не був скасований офіційно.

⁸ «Проповедей» Гречулевича... Василь Якович Гречулевич (1791-1870), священик з Поділля, автор навчальних книжок українською мовою – «Проповеди на малоросийском языке» та «Беседы катехизические». «Проповіді» побачили світ у друкарні П.Куліша у 1857-1859 рр. Перше видання українських проповідей цього автора вийшло ще 1849 р.

Як стверджував П.Куліш у своїй автобіографії, друге видання зазнало його значного редакторського втручання: «З Києва переїхав Куліш іще раз у столицю й напечатав «Записки о Южной Руси», потім «Проповеди на малоросийском языке», поперероблювавши їх з першого видання Гречулевича, а другу половину наново написавши...» (*Куліш Панте-*

леймон. Повість про український народ; Моє життя; Хутірська філософія і віддалена од світу поезія / Упорядкув., передм., пер., прим. О.Шокала. – К., 2005. – С. 129).

О КОЛЯДКАХ И ШЕДРИВКАХ В ЧЕРНИГОВСКОЙ ГУБЕРНИИ

Вперше надруковано в журналі «Киевская старина», 1906, №1, с.5-11.

¹ Антонович В., Драгоманов М. Исторические песни малорусского народа. – К., 1874. – Т.1. – 336 с.; 1875. – Т.2. – 166 с.

² *Петро Омелянович Чуйкевич (1818 –1875)* – педагог, фольклорист, етнограф, громадський діяч. Народився у містечку Вороніж. Товариш П.Куліша, М.Костомарова, О.Бодяньського, був близько знайомий з Т.Шевченком. П.Куліш у своїй автобіографії «Жизнь Кулиша» (1868) приязно згадує про Чуйкевича, «що з ним ріс від семи років і спав ув одній хаті». За спогадами Костомарова, він чудово співав народних пісень, і знав їх безліч. Закінчив 1843 року Київський університет. У 1843-46 роках викладав латину у Рівненській гімназії. Улітку 1846 року був переведений до Кам'янець-Подільської гімназії, де працював до 1853 року. 1846 року, коли Шевченко перебував у Кам'янці-Подільському, записав в альбом поета пісні «Зійшла зоря з вечора...», «Пливе щука з Кременчука», «Ой, Кармалюче, по світу ходиш». Зазнав арешту у справі Кирило-Мефодіївського товариства, але його приналежність до Товариства не була доведена, і його звільнили, хоча звинувачення вплинули на подальшу кар'єру. Взяв активну участь у відкритті в Глухові чотирикласної прогімназії, яку очолив у 1870 р.

³ Записки о Южной Руси / Изд. П.Кулиш. – СПб., 1856. – Т.1. – 322 с.; 1856. – Т.2. – 354 с. / Перевидання 1994 р. – К.: Дніпро. – 719 с.

⁴ До полеміки навколо цієї теми підключився Сергій Васильович Рклицький (1876-1934), уродженець с. Погребки (тепер с.Коротченкове Шосткинського району), який надрукував в наступному числі «Киевской старины» своєрідне продовження під назвою «Еще о колядках и щедривках в Черниговщине» (№2, с.22-23), яке тут передруковуємо.

В январской книжке «Киевской старины» г. И.Абрамов в заметке «О колядках и щедривках в Черниговской губ.» категорически отрицает существование щедривок, в которых бы говорилось о князе и сыновьях его на уделах. Со справедливостью этого взгляда нельзя не согласиться, однако надо заметить, что в репертуаре щедривок найдется несколько таких, где намек на этот период общественных явлений в Киевской Руси никоим образом отрицать нельзя. Так, исчисление городов в щедривках далеко не случайное; они исчисляются не как-либо безсистемно, а именно в порядке их экономического значения в тот период, который проф. Ключевский называет «очередным порядком наследования столов». Конечно, временные наслоения лишили такие щедривки известной целостности; события века дружинно-удельного перепутаны с событиями эпохи козачества и т.п., но, думается нам, при широкой постановке собирания и изучения щедривок, вскрылось бы, что с Киевом и Черниговом фигурируют не ближайшие города к той местности, где живет щедривка, как это утверждает г. Абрамов, а именно пункты земли Переяславской, третьей по значению в Руси Киевской. Что это так, косвенным образом подтверждается и щедривкой самого г.Абрамова, в которой фигурирует Миргород. Не могу также не припомнить щедривки, которая обычна у меня на родине в с.Погребках Новгород-Северского уезда. Цитирую ее, как помню и как она записана у моего брата.

Славен, прославен молодець NN,
Йон прославився на три городи,
На три городи, на три кораблі;
Перший город – преславний Київ,
Другий город – славний Чернігов,
Третій город – славний Ніжин.
Преславен Київ всіми святыми,
Славен Чернігов козаченьками,
Славен Ніжин кониченьками.
Кониченьками вихвалялися,
Козаченьками воювалися,
Всіми святыми службу служили,
Службу служили за матір, за отця.
За матір, за отця добра молодця!
Да бувай же здоров!.. (обычно)

Как Чернигов всегда тяготел к Киеву, так Нежин к Переяславу; и сейчас южные уезды Черниговщины ничем почти не разнятся от северных уездов Полтавщины. А кто знает, быть может бытует щедривка, где прямо таки вместо Нежина стоит Переяслав? И нельзя ли без натяжки видеть в странном на первый взгляд сопоставлении «города-корабли» тесной зависимости жизни трех лучших городов Руси Киевской (Киева, Чернигова, Переяслава) именно от торгового корабля Днепра, громадного экономического значения которого в древней Руси в настоящее время, кажется, никто из историков не отрицает.

С.Рклицкий.

ДЕД П. А. КУЛИША

Вперше надруковано в журналі «Киевская старина», 1905, №5, с.157.

АВТОГРАФ П.КУЛИША

Вперше надруковано в газеті «Більшовицька зброя», Суми, 1944, 6 червня.

БЕЗПРАВНА ДОЛЯ ЖІНКИ В ПІСНЯХ МИНУЛОГО

Вперше надруковано в газеті «Зоря», Шостка, 1959, 8 березня.

¹ *В рукописному пісеннику... Пісні з рукописного збірника XVIII ст. з коментарями І.С.Абрамова були опубліковані сумським дослідником Ю.П.Ступаком в журналі «Народна творчість та етнографія» (1959, кн.3, липень-вересень, с.112-116).*

ВОРОНІЗЬКІ КУРГАНИ – ПАМ'ЯТНИКИ СТАРОВИНИ

Вперше надруковано в газеті «Зоря», Шостка, 1959, 31 травня.

¹ *...свічки – ознаки захованих скарбів... Подібні вірування зафіксував уродженець Воронежа П.Куліш у своїй повісті «Огнений змій», побудованій на місцевих легендах і переказах. У вставному епізоді про дігтяра Шпичку і чортовий скарб П.Куліш пише: «Послав [дігтяр Шпичка – С.П.] хлопців у Вороніж по музики, і тільки настала ніч і засвітилися на галяві дві свічки на тій могилі, де лежав скарб, зібрались усі робітники, підійшли до нього із скрипками, з бубнами й почали копати». (Куліш П. Огнений змій // Огнений змій: Фантаст. твори укр. письменників XIX ст./ Упоряд. Ю.П.Винничука; Передсл. В.О.Шевчука. – К.,1990. – С.144).*

СТАРОВИННА БУВАЛЬЩИНА ВОРОНІЗЬКИХ ЛІСІВ

Вперше надруковано в газеті «Зоря», Шостка, 1959,
14 червня.

¹ *Воронізькі ліси згадуються в російських літописах...*
Лаврентієвський літопис так подає цю подію:

В ЛІТО 1284 два бусурмени пішли з однієї слободи в іншу. Русичів з ними було більше тридцяти чоловік. Почувши це, князь Липовицький Святослав надумав разом із дружиною своєю без погодження з Олегом на шляхах розбої чинити. Два ж брати бусурмени втекли, а русичі побили сім бусурменів.

Це учинив Святослав один, без Олега, – не на добро, а на велику шкоду Олегові та собі

ТОГО Ж ЛІТА по великих днях в Хомину неділю побігли два брати з бусурменами до Курська, а під час заутрені в понеділок побігли всі мешканці слободи і тієї, і другої. І таким чином розійшлися обидві слободи бусурменські.

ТОГО Ж ЛІТА прийшов князь Олег з Орди і створив поминання побитим боярам та послав до Святослава, мовлячи:

– Чому ти загубив правду? Звів ти ім'я розбійниче на мене і на себе... Вночі розбій учинив слободі, а нині на дорогах розбійничасш... Іди в Орду, відповідай.

Він же (Святослав) відпирився, мовлячи:

– Я сам відаю в своїй справі. Я правий, якщо так учинив, бо то є мої вороги.

І мовив Олег:

– Ти ж бо зі мною хреста цілував, щоб діяти нам обом за єдиною думкою... Зі мною ти до цесаря не ходив, але залишився на Русі, відбувши до Воронезьких лісів [избывъ в Вороножьскихъ лѣсахъ] для розбою. Хресне цілування ти забув, а нам Богом та правдою нашою можна вправлятися з бусурменином. Нині загубив ти довіру мою і свою. Не йдеш ти ні до цесаря, ні до Ногая на службу. То як нас Бог розсудить, так і буде.

Прийшов Олег із Орди і вбив Святослава за цесаревим наказом. Потім брат Святослава Олександр убив Олега та двох його малих синів. І отож створилася одразу радість дияволу та його поплічників Ахмату.

² Це єдине повідомлення літописів, де згадується Липовицький князь. Липовицьке князівство, центром якого було місто Липовицьк, сумський дослідник В.Б.Звагельський локалізує в межах сучасних Сум на місці городища, яке відоме під назвою Тополя (*Звагельський В.Б. Літописні міста Сум-*

щини: *З нашої давнини*. – Суми: Вид-во «Слобожанщина», 1994. – С.41-48).

Локалізація Липовицька на місці нинішніх Сум дає додаткові аргументи на користь ототожнення літописного Воронежа саме з Воронежем Шосткинського району Сумської області, а не з однойменним містом, розташованим на території Росії.

На окрему увагу заслуговує у цьому зв'язку згадка про Вороніж (Воронженець) у більш давній пам'ятці, відомій під назвою «Велесова книга», яка є збіркою давньоукраїнських історико-релігійних творів, складених у V ст. і записаних у IX ст. На дощечці 4В є наступні рядки: «Віче руськолуні веліло готувати оборону, бо ворожа сила насувалася до землі Воронженця. Воронженець був давній, за багато віків оснований далеко од нападників. А та ворожина дійшла до Воронженця і взяла його, і там осіла» (*Велесова книга / Упорядк., переклад Б.І.Яценка / Заг. ред. В.А.Довгича. – К.: Індоєвропа, 1994. – С.24*).

ЖОРСТОКИЙ СОТНИК **(З минулого селища Воронежа)**

Вперше надруковано в газеті «Зоря», Шостка, 1959,
12 липня.

¹ *...взяття Батурина військами Меншикова... У листопаді 1708 р. через кілька днів після переходу гетьмана Мазепи на бік шведського короля Карла XII на гетьманову столицю Батурин напав командуючий російськими військами на Україні князь Меншиков і вирізав усіх жителів: 6 тис. чоловіків, жінок і дітей. Звістка про різанину в Батурині й терор, що його розпочали на Україні російські війська, заарештовуючи й страчуючи за найменшою підозрою в симпатіях до Мазепи, змінила плани багатьох із потенційних прибічників гетьмана.*

П.Куліш в повісті «Огнений змії», створеній за народними переказами, вводить в канву твору переказ про те, як «плаче земля в Батурині».

...Маруся з дівчатами ходили дивитись на Батуринський базар. Вертаючи звідти, старша бондарівна сказала їй:

– Ти чувала, сестрице, про те, що в нас у Батурині земля плаче?

– Я чула про це ще в Воронежі, – відповідала Маруся, – ось добре, що ти нагадала: де це місце?

– А ось ходімо; ми тобі покажемо. Тільки диви не дуже прислухайся, а то й уві сні буде снитися.

Перейшовши довгу вулицю, повернули вони праворуч і зайшли на цвинтар, трохи вищий за весь Батурин. Маруся лягла до землі й припала вухом. Спершу нічого не було чути, і вона хотіла вже встати; але ось в середині землі пішов прикрий вітер: глухий, невизначний стогін жалібно потягнувся на далекі простори й відгукнувся тугим вищанням в іншому місці. Потім чує вона – ніби багато-багато голосів прокинулось від цього вищання й неслись з глибини землі вгору змішаною хвилею. З кожною миттю цю хвилю було чути виразніше; до неї приєднались інші голоси, нарешті склалося щось подібне на хор, але таке похоронне, таке жалібне, що Маруся не могла далі слухати й зі страхом підвелась з землі.

– А що, сестрице, чула? – спитали бондарівни; але Маруся нічого не відповідала, і тільки коли вийшли на вулицю й на них повіяв від Сейму холодний вітер, вона прийшла до пам'яті й спитала їх, що це так плаче в землі.

– Цього ніхто не знає, – відповідала бондарівна.

– Як, у всьому Батурині ніхто не знає? – Та не тільки в Батурині, а й в усьому світі; бо це диво сталося дуже давно; вже й людей тих нема, що знали про нього. А кажуть тільки, що колись у Батурині була війна й велика пожежа, й побито багато людей, і з того часу кров християнська плаче з землі.

(Куліш П. Огнений змії // Огнений змії: Фантаст. твори укр. письменників XIX ст./ Упоряд. Ю.П.Винничуга; Передсл. В.О.Шевчука. – К., 1990. – С.123).

² *В цих скаргах...* Документ-скаргу воронізького отамана на сотника Потапа Назаренка (а не Пискуненка) І.С.Абрамов навів у своїй праці «Черниговские малороссы» (1905) з вказівкою на джерело: «Историко-статистическое описание Черниговской епархии» (1873).

ПАНИ І КРІПАКИ

(З минулого селища Воронежя)

Вперше надруковано в газеті «Зоря», Шостка, 1959, 29 липня.

МІСТЕЧКО У ХІХ СТОЛІТТІ

(З минулого селища Воронежя)

Вперше надруковано в газеті «Зоря», Шостка, 1959, 2 серпня)

¹ *Іван Григорович Кульжинський (1803-1884)* – український письменник, етнограф, педагог, уродженець

м. Глухова. В 1825-1829 роках викладав латину в Ніжинській гімназії вищих наук, де серед його учнів були М. Гоголь і Є. Гребінка. Пізніше був директором закарпатських училищ та інспектором тифліського жіночого інституту. Перші його твори носили етнографічний характер і могли впливати на М. Гоголя («Малороссийская деревня», Москва, 1827). Пізніше став одним із перших гонителів «хохломанії» та українського «сепаратизму». У праці «О зарождающейся так называемой малороссийской литературе» (К., 1863) стверджував, що українська мова – це «испорченный русский язык» і немає необхідності «возводити этот испорченный язык до самостоятельной литературы, которой он никогда (прислушайтесь, гг. украинофилы, никогда!) не имел». Викривав також «вільнодумство» в російській літературі. Апол. Григорьев («Оппозиция застою», 1861) назвав його «адептом теории мрака».

² ...кореспонденція, підписана ініціалами... К-ій. Местечко Воронеж (Глух. у.): Етнографический очерк. – Черн. ГВ, 1854. – № 47. – С. 309-311.

НАРОДНИЙ МЕСНИК ГАРКУША (З минулого селища Воронежа)

Вперше надруковано в газеті «Зоря», Шостка, 1959, 9 серпня.

¹ Гаркуша (Миколаєнко) Семен Іванович (бл. 1739-1784) – запорізький козак, народився в м. Березань (тепер село Гомельського району Білорусії) в українській родині. З 9 років перебував на Запоріжжі, де його й прозвали Гаркушею. Учасник походів запорізьких козаків на Очаків і Хаджибей, брав участь у Коліївщині. Організував та очолив загони народних месників, які протягом 1776-1784 рр. на значній території України здійснювали раптові напади на панські маєтки, а забране майно розподіляли серед селянської бідноти.

Г.Ф. Квітка-Основ'яненко написав на підставі історичних фактів та народних переказів історичний нарис «Предание о Гаркуше». У нарисі зображено появу Гаркуші в маєтку Городничого під виглядом приїжджого пораненого генерала, який попросив у нього для відпочинку квартиру, а потім, назвавшись своїм справжнім ім'ям, жорстоко помстився за знущання над бідними людьми та відібрав багаті скарби, нажиті чужою працею.

Письменник використав для свого твору дійсну подію, яка трапилась в Конотопі 15 червня 1782 року. Цього дня

народний месник Семен Гаркуша зі своїм загоном зробив напад на маєток конотопського городничого Петра Базилевича та його дружину Степаниду Павлівну широко відому в свій час під ім'ям Парпурихи (по прізвищу першого чоловіка), вилучив у них багато цінностей та ще й висік городничиху за те, «що дівчат – кріпачок била, коси відрізала та в холодні льохи садовила».

Квітка-Оснoв'яненко прагнув очистити образ Гаркуші від упередженого ставлення до нього, як до розбійника. У листі до редактора «Современника» Плетнева 13 вересня 1841 року він писав: «Гаркуша именно был, существовал и с такой уда-лью действовал. А что слыл он «разбойником», это не винит его. Кто мог постигнуть цель его? Смотрели издали и судили о грабежах его, не входя в намерения».

Місцеві легенди про Гаркушу подані також у збірці М.О.Шрамченка «Воспоминания и стихотворения Н.А.Шрамченка (К., 1900).

ВОРОНІЗЬКІ ПРЯЛІ

Вперше надруковано в газеті «Зоря», Шостка, 1959, 23 серпня.

¹ У звичаї увійшло не прясти по п'ятницях... Про заборо-ну прясти у п'ятницю згадує І.Абрамов і в своїй ранній праці «Черниговские малороссы».

Більшість дослідників сходиться на думці, що ця заборо-на пов'язана з релігійним культом П'ятниці-Параскеви, яка увібрала у себе риси давнього дохристиянського божест-ва (можливо Мокоші). Г.Булашев у своїй узагальнюючій праці «Український народ у своїх легендах, релігійних по-глядах та віруваннях» відзначає:

«Вшанування П'ятниці... на Україні супроводжувалося у XVIII ст. на-віть особливим релігійним обрядом, що перейшов без сумніву, з язичниць-кої старовини: «Чути, – мовиться в Духовному Регламенті, – що в Малій Росії, у полку Стародубівському, в день уреченний святковий водять жонку простовласу під іменем п'ятниці, а водять в ході церковному (якщо то по істині кажуть), і при церкві честь оній віддає народ з дарами і упованням якоїсь користі». Звичай цей до нашого часу не дійшов, але віра в те, що П'ятниця неодмінно покарає тих, хто не вшанує її, настільки глибоко пу-стила коріння у свідомість українського народу, що ще 1831 року в м. Золото-ноші порушено ціле діло щодо появи святої П'ятниці на полі в житі в образі жінки в білій намітці, простоволосої, котра начебто забороняла людям по п'ятницях працювати.

Оповідей про П'ятницю ходить у народі і записано етнографами дуже багато. В них її плутають то зі святою великомученицею Параскевою, то навіть надають вигляду якоїсь фантастичної істоти, найчастіше вона ходить сама, іноді зі святою Неділею..., іноді замість Сяятої П'ятниці з'являється лише «привиденція» (привид). З'являючись до людей Свята П'ятниця має на меті стежити за тим, щоб вони не порушували вшанування її дня.

Найголовніша робота, яку суворо заборонено в п'ятницю і ввечері проти п'ятниці – прядіння. Жінці, котра пряде у п'ятницю, на тому світі «пробиватимуть горло клоччям», а на цьому світі в неї не родитимуть коноплі, які, до того ж, випиватимуть горобці. Кажуть, що свята П'ятниця ходить у п'ятницю по хатах і дивиться, хто з жінок пряде, причому, щоб покарати, скручує прядильницям на обох руках пальці». (*Булашев Г. О. Український народ у своїх легендах, релігійних поглядах та віруваннях. – К., 1992. – С.230-231*).

НАШІ ВИДАТНІ ЗЕМЛЯКИ (З блокнота краєзнавця)

Вперше надруковано в газеті «Зоря», Шостка, 1959, 4 вересня.

¹ *Мурашко Микола Іванович* [8(20).5.1844, Глухів, – 9(22).9.1909, Київ] – український живописець. Навчався в Петербурзькій Академії мистецтв (1863-1868). В 1875-1901 керував заснованою ним Київською школою малювання. Серед відомих робіт – «Над Дніпром» (1880-90 рр.).

² *П'ясецький Павло Якович* – український мандрівник, письменник, художник, лікар. Народився в 1843 році в Орлі. Після закінчення медичного факультету Московського університету захистив докторську дисертацію «О возрождении эпителия» (Москва, 1871). В 1874 році в якості лікаря і художника брав участь в експедиції полковника Сосновського до Китаю. Привіз звідти багатий колекційний матеріал та видав «Путешествие по Китаю в 1874 – 1875 гг. (через Сибирь, Монголию, Восточный, Средний и Северо-Западный Китай)» (В 2-х томах. – СПб., 1880 р.). Під час російсько-турецької війни знаходився в діючій армії в Болгарії. Видав також роботи «О санитарных условиях и медицине в Китае» (Москва, 1876), «Два месяца в Габрове. Из военных воспоминаний. 1877 – 1878» («Вестник Европы», 1878, IX; 1883, X) та ряд статей в медичних журналах. Серед художніх його робіт 11 панорам та унікальне полотно «Великий Сибірський шлях» довжиною 942 метри. На Всесвітній виставці в Парижі ця картина отримала Велику золоту медаль.

СВЯТИЙ ОБМАН
(З воронізького фольклору)

Вперше надруковано в газеті «Зоря», Шостка, 1960,
9 січня.

ПІЯЦТВО – СПОКОНВІЧНИЙ ВОРОГ СІМ'Ї
(По матеріалах воронізьких пісень)

Вперше надруковано в газеті «Зоря», Шостка, 1960,
16 лютого.

І.С.АБРАМОВ
(некролог)

Вперше надруковано в газеті «Зоря», Шостка, 1960,
5 травня.

С.В.П'ятченко

БІБЛІОГРАФІЯ

ФОЛЬКЛОРНО-ЕТНОГРАФІЧНИХ ПРАЦЬ

І.С.АБРАМОВА

1. На родине Ушинского (Письмо из Черниговской губернии) // Неделя. – 1901. – № 8.
2. Край Тараса Бульбы (История школьной экскурсии). – Спб., 1902. – 32 с.
3. В культурном скиту (Среди неплюевцев). – Спб., 1902. – 127 с.
4. «Царь Максимилиан» (Святочная комедия) // Известия отделения русского языка и словесности Имп. Академии наук, 1904. – Т. IX. – Кн. 3. – С. 266-298.
5. «Царь Максимилиан» (Святочная комедия). – Спб., 1904. – 33 с.
6. Черниговские малороссы. Быт и песни населения Глуховского уезда // Живая старина. – 1905. – Вып. 3, 4. – С. 513-553.
7. Черниговские малороссы. Быт и песни населения Глуховского уезда (Этнографический очерк). – Спб., 1905. – 41 с.
8. Дед П. А. Кулиша // Киевская старина. – 1905. – № 5. – С. 157.
9. О колядках и щедривках в Черниговской губернии // Киевская старина. – 1906. – № 1. – С. 5-11.
10. По волынским захолюстьям (Эскизы из дорожного альбома) // Живая старина. – 1906. – Вып. 2. – С. 155-196.
11. О Курских саянах // Живая старина. – 1906. – № 3. – Вып. XV.
12. О Курских саянах (Этнографический очерк). – Спб., 1907 – 18 с.
13. Деревенские очерки. – Спб., 1907. – 36 с.

14. Старообрядцы на Ветке // Живая старина. – 1907. – № 3.
15. Пища покойникам у современных малороссов // Живая старина. – 1907. – Вып.3. – С.29.
16. Легенда пчеловодов // Живая старина. – 1907. – Вып.3. – С.29-30.
17. Как перестали убивать стариков в Малороссии // Живая старина. – 1907. – Вып.4. – С.41-42.
18. Умерла правда // Живая старина. – 1907. – Вып.4. – С.43-44.
19. Волынская сказка про жадного попа и бедного Кирика // Живая старина. – 1908. – Вып. 3. – С.351.
20. Пережитки цеховой организации в местечке Берестечке // Живая старина. – 1908. – Вып.3. – С.261:
21. Исторические песни, наиболее распространенные на Волыни // Живая старина. – 1908. – Вып.3. – С.347-350.
22. Поездка в Стародубье // Материалы к истории и изучению русского сектанства и старообрядчества. – 1910. – Вып. 3.
23. Поездка в Стародубье. – Спб., 1910. -16 с.
24. Поверья, приметы и заговоры жителей Новоград-Волынского и Заславского уездов // Живая старина. – 1913. – Вып.3-4. – С.378-383.
25. Что говорят забытые могилы. – Спб., 1912. – 176 с.
26. Дзенс-Литовский А. И., Абрамов И. С. Познание местного края. -Ленинград, 1925. – 180 с.
27. Что говорят забытые могилы, 2-е изд.. – Ленинград, 1927. – 176 с.
28. Літописний Вороніж на Чернігівщині // Ювілейний збірник на пошану академіка Д. І. Багалія. – К., 1927. – С. 462-468.
29. "Зеленый шум!" М. О. Максимовича та М. О. Некрасова // Науковий збірник Ленінградського товариства дослідників української історії, письменства та мови. – Вип. 1. – К., 1928. – С. 51-52.
30. И. Абрамов, М. Кожин. Народный лубок второй половины XIX века и современность. – Л. 1929.
31. Краевед И. Г. Кулжинский, учитель Н. В. Гоголя // Краеведение. – 1929.- № 10. – С. 594-596.

32. Розшуки про П. О. Куліша і його батьківщину // Науковий збірник Ленінградського товариства дослідників української історії, письменства та мови. – К., 1931. – С. 45-51.

33. Происхождение стихотворения Некрасова "Зеленый шум" // Звенья. -М.-Л., 1935. – С.476-477.

34. Автограф П. Куліша // Більшовицька зброя. – Суми, 1944. – 6 червня.

35. Битва з татарами: з далекого минулого Сумщини // Більшовицька зброя. – Суми, 1944. – 26 грудня.

36. Минуле і сучасне селища Вороніж // Ленінська правда. – Суми, 1954. – 12 травня.

37. З спогадів про минуле // Зоря. – Шостка, 1958 – 5 травня.

38. Безправна доля жінки в піснях минулого // Зоря. – Шостка, 1959 – 8 березня.

39. Воронізькі кургани – пам'ятники старовини // Зоря. – Шостка, 1959 – 31 травня.

40. Старовинна бувальщина воронізьких лісів // Зоря. – Шостка, 1959 – 14 червня.

41. Жорстокий Сотник (з минулого селища Вороніж) // Зоря. – Шостка, 1959 – 12 липня.

42. Пани і кріпаки // Зоря. – Шостка, 1959 – 29 липня.

43. Містечко у XIX столітті // Зоря. – Шостка, 1959 – 2 серпня,

44. Народний месник Гаркуша // Зоря. – Шостка, 1959 – 9 серпня.

45. Воронізькі прялі // Зоря. – Шостка, 1959 – 23 серпня.

46. Наші видатні земляки // Зоря. – Шостка, 1959 – 4 вересня.

47. Воронізькі краєзнавці // Зоря. – Шостка, 1959 – 20 вересня.

48. Як пан сватався // Зоря. – Шостка, 1959 – 5 грудня.

49. Святий обман (з воронізького фольклору) // Зоря. – Шостка, 1960. – 9 січня.

50. Пияцтво – споконвічний ворог сім'ї (по матеріалах воронізьких пісень) // Зоря. – Шостка, 1960. – 16 лютого.

ЗМІСТ

С.П'ЯТАЧЕНКО. «НА НИВІ РОЗУМУ НЕ МОЖНА НАМ ВІДСТАВАТИ»	5
ЧЕРНИГОВСКИЕ МАЛОРОССЫ	15
Песни	21
Обжинки	27
Свадьба	30
Крестины	52
Колядки и щедривки	53
Царь Максимилиан	58
Засивание	59
Детские побасенки	60
Небылица	61
Лирники	64
Масленица	67
Весною	68
Приметы. Суеверия	69
Заключение	73
О КОЛЯДКАХ И ШЕДРИВКАХ В ЧЕРНИГОВСКОЙ ГУБЕРНИИ	75
ДЕД П. А. КУЛИША	83
АВТОГРАФ П.КУЛИША	83
БЕЗПРАВНА ДОЛЯ ЖІНКИ В ПІСНЯХ МИНУЛОГО	84
ВОРОНІЗЬКІ КУРГАНИ ПАМ'ЯТНИКИ СТАРОВИНИ	88
СТАРОВИННА БУВАЛЬЩИНА ВОРОНІЗЬКИХ ЛІСІВ	90
ЖОРСТОКИЙ СОТНИК	92
ПАНИ І КРІПАКИ	94
МІСТЕЧКО У ХІХ СТОЛІТТІ	97
НАРОДНИЙ МЕСНИК ГАРКУША	99
ВОРОНІЗЬКІ ПРЯЛІ	103
НАШІ ВИДАТНІ ЗЕМЛЯКИ	105
ВОРОНІЗЬКІ КРАЄЗНАВЦІ	107
СВЯТИЙ ОБМАН	109
ПИЯЦТВО – СПОКОНВІЧНИЙ ВОРОГ СІМ'Ї	111
І.С.Абрамов (некролог)	115
Примітки	116
Бібліографія фольклорно-етнографічних праць І.С.Абрамова	128

Наукове видання

Іван АБРАМОВ

З ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРИ СЕЛИЩА ВОРОНІЖ

Фольклорно-етнографічні та краєзнавчі нариси

Упорядкування, передмова і примітки *Сергій П'ятченко*

Комп'ютерна верстка *Валентина Литвиненко*

Дизайн обкладинки *Сергій П'ятченко*

Підписано до друку 12.09.07. Формат 60x84/16. Папір офсетний. Гарнітура SchoolBookC. Друк офсетний. Умов. друк. арк. 14,88. Обл.-вид. арк. 3,17.

Замов. № 693. Вид. 6. Тираж 500 прим.

ПВКФ "Видавництво "МакДен",
40022, Суми, вул.Тополянська, 16, тел. (0542) 25-10-54, 78-11-83

Віддруковано в друкарні ПВКФ "Видавництво "МакДен"